

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад:

Епидемија вариоле вере у Југославији 1972:

Између власти и јавности

Ментор: др Александар Животић

Студент: Богдан Вучковић ИС 10/98

Београд, 2018.

Увод

За велике богиње се зна још из давних времена – помињу се у Индији и Кини хиљаду година пре нове ере. По мишљењу неких историчара прапостојбина им је Централна Африка, одакле су се прошириле на Далеки Исток. Нису биле препознате од стране грчких или римских историчара. У шестом веку се ова болест појавила у Арабији па је позната и под именом "арапске богиње". Најстарији физички доказ великих богиња је осип нађен на мумији фараона Рамзеса V.¹

У Европи је први пут помиње епископ Марије из града Авенша (који се налази у данашњој Швајцарској) 570. године н.е. и који је први назива вариолом. Он је описао епидемије ове болести у Француској и Италији. За време епидемије која је беснела у околини Тура око 580. године нове ере умрла је и бургундска краљица, на чијем су гробу убијена два њена лична лекара, оптужена да су својим лековима само погоршали њену болест². Први опширнији опис великих богиња дао је персијски лекар Разис у својој књизи "*De pestilentia*" из X века, а такође су сачувани описи Авицене и Хали Абаса из истог века.³

Иако су вековима владале Европом, велике богиње нису биле издвојене из осталог скупа болести скупљених под називом куга. Колико је ова болест заправо опасна можемо видети колико је живота односила годишње – подаци из 1614, 1710, 1723. нам могу највише приближити ужас који са собом носила ова зараза. Примера ради, у Прусској је годишње умирало око седамдесет хиљада људи, а само од вариоле око четрдесет хиљада, а у Француској нешто мање, око тридесет хиљада људи годишње. Није само обичан свет страдао од великих богиња, већ и крунисане главе: краљ Француске Луј XV, краљица Енглеске Мери II, руски цар Петар II... Ова болест није увек случајно избијала. Конквистадори су Индијанцима у Мексику давали заражену ћебад (XVI век).⁴ Енглези су користили заражену ћебад коју су давали Индијанцима који су подржавали Французе у ратовима између 1754. и 1763.⁵ Такође, Енглези су исту тактику користили и у

¹К.Тодоровић, *Акутне инфективне болести*, Београд 1958, стр 16-44.

²Урош В. Шуваковић, Стеван Ж. Баљошевић, *Вариола и глобализација или први остварени планетарни циљ*, Војносанитетски преглед, Београд 2014.

³ К.Тодоровић, нав. дело.

⁴*Политика*, 24.03.1972, стр 7.

⁵<http://www.history.org/Foundation/journal/Spring04/warfare.cfm> (01.08.2017.)

колонизацији Аустралије против Аборигина. У Другом Светском рату су научници зарађених страна покушавали да направе оружје од овог вируса, али због велике доступности вакцине одустало се од ове намере.

Међутим, чак и када би се преживела ова опака болест, она би остављала трајне последице попут ожиљака по целом телу или чак слепила. Филип Вишњић, наш чувени гуслар и песник је ослепео у младости од вариоле. Све до проналаска вакцине др Едварда Џенера, који је из лезија крвава заражених вариолом направио течност која је служила као лек и превенција против великих богиња, није постојао ефикасни начин превенције вариоле.⁶

Светска Здравствена Организација (WHO) је 1953. године прогласила почетак рата против вариоле. Многе лабораторије су покушавале да проучавањем структуре и генетског низа вариоле дођу до ефикасног лека. Међутим, и поред свих мера предострожности, десила се велика несрећа на Медицинском факултету у Бирмингему 1978, када је вирус кроз вентилацију доспео до студенткиње на спрату изнад, која је заразила родитеље. Мајка је преживела, док су отац и ћерка трагично завршили а управник лабораторије је извршио самоубиство.⁷ Тада је WHO одлучила да се униште све резерве активних узорака вариоле. Данас се овај вирус чува у две лабораторије (у Атланти и у Колцову близу Новосибирска).

Двогодишња девојчица из Бангладеша је била последњи случај заразе 1978. године, да би 08.05.1980, Светска Здравствена Организација званично прогласила борбу против вариоле добијеном. Велике богиње су прва и једина инфективна болест која је у потпуности престала да буде опасност по људе.⁸

О болести

⁶ К. Тодоровић, нав. дело.

⁷ <https://www.birminghammail.co.uk/news/health/smallpox-death-locked-down-birmingham-11322667.amp> (20.09.2107.)

⁸ <http://www.who.int/csr/disease/smallpox/faq/en/> (20.09.2017.)

Име богиње потиче од немачке речи "Pocken", а латински назив је "Variola Vera", што је дериватив латинске речи "Varus" што значи чвор или кврга. Изазивач ове болести је вирус који спада у групу ДНК вируса, по начину репродукције и по томе што садржи само једну врсту нуклеинске киселине. Вирус је један од највећих по величини, између две стотине педесет до три стотине микрометара и има облик квадрата. Вирус вариоле је необично отпоран и може се одржати у спољној средини месецима, сво време задржавајући своју инфекциозност. Такође, вирус је врло отпоран према физичким и према хемијским средствима. Инфекција се може ширити путем физичког додира са зараженим или његовом одећом, и путем ваздуха (најчешће удисањем прашине или капљица). Заражена особа је и пре појаве првих симптома заразна, а ову особину задржава све док се на телу болесника налазе сасушене красте.⁹

Инкубациони период је фиксан и траје тринаест дана код невакцинисаних особа, а између осам и осамнаест дана код вакцинисаних. У овом стадијуму се вирус шири кроз тело, нападајући лимфне жлезде и органе за дисање. Први симптоми су слични грипу: температура, грозница, малаксалост и мучнина. Ова фаза траје пар дана, највише четири, након чега избијају оспе. Оспе прво избијају на слузокожи, затим на челу након чега се шире преко тела ка удовима. На основу облика, величине и изражености ових оспи се разликује четири облика ове болести: обичне, модификоване, малигне и хеморалгичне.

Обична вариола се јавља у 90% случајева заражених невакцинисаних особа. До другог дана осип постаје изражен; након тога, осип се претвара у бубуљице које се пуне течностима боје млека и које постају врећице. У овом периоду температура опет почиње да расте, болови на кожи и слузокожи постају стални, јавља се несаница и отежано гутање и дисање. У овом стадијуму болести смртност је највећа (око 62%). Овај облик траје до десетог дана, када ова испупчења на кожи почињу да гноје, а јавља се и јак свраб на том делу коже. Као последица отпадања ових испупчења јављају се ожиљци, у почетку црвени

⁹Стеван Ж. Баљошевић, *Велике богиње – Variolamajor, 40 година после епидемије*, Косово и Метохија 1912-2012, Косовска Митровица 2012.

а касније бели и удубљени, које обележавају победника из борбе са вариолом за цео живот.¹⁰

Модификована вариола се јавља код особа које су претходно биле вакцинисане. Овај облик болести је мање опасан него обичан облик. У овом облику избијају ретке оспе које брже сазревају и ретко остављају ожиљке. Модификована вариола није смртоносна.¹¹

Малигне богиње су тежи облик ове болести. Код њих се испупчења не јављају, већ осип остаје у равни са кожом. Узрок ове промене није познат. Највише се јављају код деце (око 70% свих случајева код деце се јавља овај облик).¹²

Хеморалгичне богиње су још један тежи облик ове болести. Јавља се код људи са slabим имуним системом и код трудница и породиља, као и код неуспешно вакцинисаних особа. Период инкубације траје мало дуже и истовремено са избијањем осипа се јавља крварење, унутрашње и спољашње. У почетку болести се јавља и крварење у очима. Овај облик болести се још назива и црне богиње. Болесник обично умире нагло између петог и седмог дана, када оспе нису још избиле или су ретке. Овај облик болести је одговоран за смрт 25% укупног броја болесника.¹³

Осим ових облика, постоји још и *purpuravariolosa*, као подврста хеморалгичног облика богиња. Први симптоми су крварења у слузокожи капака. Кожа постаје све отеченија услед већих хематома који се јављају углавном на бочним странама тела, и након тога постаје плавкасто црна услед све већих излива крви (одакле и потиче њен назив – од латинског назива за љубичасту боју). Овај облик се може развити и код раније вакцинисаних особа које немају јак имунитет.¹⁴

Вариолу по правилу прате и разне компликације, које варирају од случаја до случаја. Све те компликације настају услед великих оштећења коже и слузокоже, као и

¹⁰Обични облици вариоле на Косову 1972. године, Изабрани материјали са југословенског симпозијума о вариоли одржаног у Примоштеноу од 21. до 24. новембра 1972, прир. Кајмак Газидеда и др, Примоштен 1972, стр 141-147.

¹¹Модификовани облик вариоле (клинички приказ 53 случаја), са симпозијума о вариоли, прир. В. Шуваковић и др, стр 164-173.

¹²Површински (неиспупчени) облик вариоле – приказ у 12 случајева, са симпозијума о вариоли, прир В. Шуваковић и др, стр 155-163.

¹³В. Шуваковић, *VARIOLA MAIOR*(велике богиње), Акутне инфективне болести, Београд 1981, стр 267-273.

¹⁴Исто.

изнурености имуног система и отежаног рада свих органа. Компликације могу бити: некроза ткива, загнојеност ткива, упале ждрела и једњака (ларингитис и ринофарингитис), упала плућа, упала мозга, компликације на очима и ушима (са могућношћу губитка вида и слуха), оштећења мишићног ткива и зглобова...

Људи, видевши са каквом пошасту се суочавају, су кроз историју покушавали да пронађу ефикасне мере заштите од вариоле. Искуство је показало да, ако пацијент прележи макар и лакши облик вариоле, стиче имунитет на њу. Међу првима су кинески лекари покушавали да на основу овога пронађу ефикасан начин превенције. Након много година експеримената и лутања, стечено искуство је довело до тога да гној и красте претварају у прашину и да га након дужег чувања у затвореним кутијама употребљавају као заштиту. Тај прашак би се стављао на кожу, учвршћивао кончићима или ораховим љускама, како би се изазвала оспа само на том делу коже која би касније штитила особу од вариоле. Како је болест напредовала преко пространстава Централне Азије, преко Месопотамије и Арабије ка Европи, путовале су и ове мере превенције, које су трпеле извесне измене. Индуси су уместо причвршћивања прашка на кожу правили мале посекотине на кожи и директно сипали прашак у њу. Арапи су то исто радили на кожи између палца и кажипрста. Али је ипак *вариолизација*¹⁵, ма како несавршена била (лакши облик вариоле може код друге особе изазвати фатални облик) била најефикаснија мера заштите. У XVIII веку је вариолизација доспела до Енглеске, што ће се показати као спасоносна околност.¹⁶

Најзначајнија мера заштите од вариоле јесте карантин. Осим у зградама, карантин би се по потреби могао ширити и на насеља и области. Ограничавајући кретање људи и животиња и транспорт робе, карантин сам по себи смањује опасност од ширења инфективних (лако преносивих) болести. Карантин је настао у Дубровнику као мера предострожности, када су сви бродови пре пристајања у луку морали да буду изоловани прво тридесет, а касније четрдесет дана (од италијанског *quarantagioni*– четрдесет дана).¹⁷Први помен карантина је датиран у 1377. Велика Британија доноси Карантински Акт 1710. године, поводом избијања куге у прибалтичким државама. У XIX веку почиње

¹⁵Намерно заразивање особе како би се код ње изазвао трајни имунитет на велике богиње.

¹⁶К.Тодоровић, нав. дело..

¹⁷<https://academic.oup.com/cid/article-lookup/doi/10.1086/344062> (01.08.2017.)

серија покушаја европских влада да стану на пут епидемијама које долазе из Азије (у првом реду колере). У Паризу, 17.01.1912. ће бити потписан први међународни акт о санитарним мерама од стране четрдесет европских земаља. Овај акт ће бити проширен 1926. када ће се још педесет и осам земаља из целог света придружити. У Србији је први помен карантина из 1726. године када Аустрија отвара карантин у Панчеву. Она ће отворити карантине у Параћину, Чачку, Београду и Мокрој Гори 1738 године. Након завршетка Другог Српског устанка, књаз Милош ограђује Србију карантинима према Турској – контумци у Ћуприји, Поречу, Ражњу, Алексинцу, Мокрој Гори и Брегову. Процедура размене поште у току епидемија је сачувана: писмо из Отоманске царевине отвара турски службеник, који то писмо качи на штап који држи Србин који га носи на "кађење" (дезинфекцију димом).¹⁸ Др Едвард Џенер (1749-1823) је запазио да, чак и за време епидемија, не оболевају сви људи, већ појединци остају поштеђени. Истражујући узрок ове појаве, утврдио је да се то не дешава само у Енглеској, већ и у другим земљама, као и да то нису само лица која су прележала вариолу, већ и особе које су прележале "кравље богиње". Ту чињеницу су пре њега увидели још неки лекари, али јој нису придавали велику важност. Џенер је схватио да можда у овој, за човека безбедној болести, можда лежи кључ за решавање проблема великих богиња. Након утврђивања сличности између осипа на вариоличним пацијентима и осипа који се јавља код крављих богиња, почело је његово вишегодишње истраживање. Након што је код шеснаест људи који су прележали кравље богиње покушао вариолизацију која није дала резултата, решио је да пређе на следећи корак. Џенер је осмогодишњем Џејмсу Пипсу 14.05.1796. калемљењем пренео садржај оспе Саре Нелмс, која је била заражена крављим богињама. Петог дана након калемљења је код Џејмса избио осип само на месту где је био калемљен. Али Џенер је морао да провери да ли је експеримент успео, и 01.07.1797. је безуспешно покушао да зарази Џејмса вариолом. Ову заштитну методу је Џенер назвао "вакцинација", од латинске речи за краву (vacca). Након што је метода тестирана у Енглеској, раширила се по другим земљама.¹⁹

У прво време се вакцинација спроводила и узимањем течности од особа заражених вариолом, али како су се тиме преносиле и неке друге болести (сифилис, туберкулоза...)

¹⁸ *Политика*, 09.04.1972, стр 13.

¹⁹ Исто.

приступило се искључиво калемљењем путем течности добијене од животиња. Средином XIX века је италијански лекар Габиати пренео вирус вакцине на кожу телета, па су тако основани и први заводи за добијање анималне лимфе. Вакцинисање овом течношћу ће се спроводити све до коначног истребљења вариоле 1980. Време ће показати да вакцина не даје трајни имунитет, већ да особе вакцинисане у младости могу ипак да оболе од, углавном блажих, облика вариоле. Зато је у Европи у XIX веку била законом прописана ревакцинација, при чему би се вакцинација вршила при поласку у школу а ревакцинација при ступању у војску.²⁰ У кнежевини Србији је калемљење било обавезно од 1839. године, а први вакцинисани је био кнежевић Михајло 1826. Ове прве вакцине су у Србију стизале из Беча.²¹ Народни летописац нам доноси вести да *"..Кога се аже ни беше 1840. Тогај беше богине много. Умре чељад от богине и глад..."*. Поводом епидемије у Пироту 1884. године владика шаље циркуларно писмо игуманима *"Препоручите свеиштенству вашег подручја да опомињу народ делом и словом да се не устеже од калемљења и да народ претходе, да своју децу и млађе приводе лекару да се калеме. Ово важи и за вас"*.²² Те године је број жртава износио стотину педесет и три, 1882. је био педесет двоје, 1883. двадесет и пет, 1892. двадесет и пет, 1895. тридесет и четири, 1899. четрдесет и девет, 1909. педесет и једна, 1913 тридесет и девет, да би до 1930. године број настрадалих од вариоле био испод двадесет.²³ Те године је у Књажевцу, тачније у селу Васиљу, избила последња епидемија вариоле у Краљевини Југославији. Њу је први идентификовао др Велимировић, иначе награђивани дописник Политике још из времена пре Другог Светског рата, који је своју причу објавио у овој новини. Његова прича почиње сусретом са девојком по имену Ружа, која и поред његових опомињања да се вакцинише жури на посело. Након што се уверио у зараженост вариолом код пацијента, др Велимировић алармира колеге докторе и здравственог инспектора из Ниша, који долазе у помоћ. Захваљујући брзој интервенцији, болест је ограничена на само седам оболелих, уз два трагична случаја, од којих ће један бити лепа девојка Ружа.²⁴

²⁰ *Политика*, 09.04.1972, стр 13.

²¹ *Исто*, 26.03.1972, стр 14.

²² *Исто*, 30.03.1972, стр 14.

²³ *Исто*.

²⁴ *Исто*, 04.04.1972, стр 7.

У Југославији се вакцинација вршила над свом децом у њиховој првој години живота. Место вакцинације се најпре дезинфиковало алкохолом или бензином, затим су се правила два уреза ланцетом у размаку од 3-4cm. Ови урези би требали бити површински, без крварења, да би продор вируса у кожу био што потпунији и, самим тим, шанса за заштиту била што већа. Ове урезе не треба покривати завојем али не треба излагати ово место сунцу, како узрочници крављих богиња не би угинули. Док вакцина не прође ово место не треба брисати било каквим дезинфекционим средствима, а и купање је забрањено. Такође, лице које је примило вакцину не сме имати контакт са лицима оболелим од неке кожне болести. Након четири до седам дана доктор прегледа дете и оценио да ли се вакцина примила. Постоје особе са урођеном отпорношћу на вакцину. Отпорност према вирусу се не јавља одмах, већ након седам до дванаест дана након примања вакцине.²⁵

Иако веома корисна, вакцина није имала само заштитно дејство на организам. Код неких особа се могу јавити значајне компликације изазване вакцинацијом. Као једна од најлакших компликација јавља се ексантем, јарко црвенило на лицу а касније и трупу вакцинисане особе, које прође само од себе када тело стекне имунитет на вариолу. Узрок ове појаве није познат. Још једна од лакших компликација јесу тзв. споредне вакцине, када осип не избије само на месту вакцинисања већ и у ближој околини. Оне настају услед разношења вируса из вакцине лимфом и нису опасне. Ако се вакцинисано место дира рукама, постоји вероватноћа да ће се рана загнојити, чак толико дубоко да изазове гангрену ткива. Ова компликација може довести до фаталног исхода. Еризипел настаје из вакцине заражене стрептококом или неком другом бактеријом, шири се из места вакцинисања и може бити смртоносна, нарочито за малу децу. Ако се не поштују правила о дезинфекцији медицинског материјала, вакцинисана особа може добити тетанус. На рукама се већ након два дана могу појавити велики мехури испуњени течномшћу, који се убрзо сасушују и нису опасни по живот – булозна вакцина. Паравакцина настаје из поткожних мехурова испод вакцине, који се губе након неколико дана али на кожи остављају трагове у виду потамнеле коже. У току вакцинације, услед благог пада имунитета могу настати и компликације у унутрашњим органима, али се оне јако ретко дешавају. Као најпознатију од свих компликација имамо енцефалитис (encephalitis

²⁵К.Тодоровић, нав. дело.

postvaccinalis). Узрок енцефалита је непознат, траје до две недеље, и може имати трајне последице (оштећење крвних судова мозга), па чак и смртни исход. Јавља се углавном код старије деце. Врло ретко могу се јавити и неке од следећих компликација: крварења у кожи и слузокожи, ангина, шап и слинавка...²⁶

Због разних облика и компликација које се могу догодити код пацијента зараженог вариолом, не постоји универзална терапија која би омогућила излечење. Прва мера која се треба применити је изолација пацијента, у засебну собу или чак у засебну кућу, имајући у виду велику заразност ове болести. Ако је пацијент пребачен у болницу, треба га одвојити од осталих одељења. Проветравање просторије је од велике важности, као и редовно прање постељине и њена дезинфекција како се вирус овим путем не би даље ширио по кожи пацијента.²⁷

Када се појаве први симптоми вариоле, не постоји лек који се може спречити даљи развитак болести. Давање хиперимуног гама-глобулина²⁸ и марборана се препоручује у превенцији. У почетном стадијуму болести мора се преписати нека терапија, како би се симптоми (температура, повраћање, болови итд) ублажили или отклонили. Снижење температуре би требало вршити хидротерапијом (купањем у разблаженом раствору калијум-хипермангана), будући да лекови понекад немају жељено дејство или доводе до даљих компликација. У очи, уста и нос треба превентивно стављати капи. Код оваквих пацијената се препоручује и инфузија, будући да због промена на ждрелу и у усној дупљи не могу гутати. Након избијања оспи треба их засипати прашком који ће упити што више течности и тако их брже осушити (талк, цинк оксид, гипс у праху). Код најтежих случајева приступало се давању коктела лекова (кортикостероида, антибиотика и аналгетика) али без успеха.²⁹

У току епидемије у болници у Таковици, код осам пацијената разних облика вариоле покушана је терапија трансфузијом крви од особе која је прележала вариолу. Од ових осам, шест је било невакцинисано. Трансфузије су углавном давали рођаци. Код

²⁶Исто.

²⁷Исто.

²⁸У даљем тексту хипер гмг.

²⁹Терапија великих богиња на Косову 1972. године, са симпозијума о вариоли, прир. Иван Беус и др, стр 207-210.

пацијената је након више трансфузија примећено убрзање тока болести, поправљање крвне слике и већа отпорност на вирус. Само је једна особа умрла, али не од вариоле већ од хроничне болести срца. Овај начин лечења је револуционаран, али будући да је изведен на малом броју пацијената, даља истраживања су неопходна да би доказала да је то најлакши и најбезболнији начин излечења.³⁰

³⁰Трансфузије свеже крви антивариолично вакцинисаних и рековалесцената у лечењу тешких облика вариоле, са симпозијума о вариоли, М. Кеџмановић, В. Шуваковић, 197-207.

Ток епидемије

Због веома рапидне експанзије вариоле на Блиском и Средњем Истоку³¹, WHO је препоручила свим превозницима и државама са муслиманским становништвом да поопштре услове под којима би се хаџије транспортовале на своја одредишта. Ово упозорење први пут је било издато у јануару 1970, а понављано је у јануару 1971. и у јануару 1972. године. Мере које је спровео савезни секретаријат за рад биле су: вакцинисање, упознавање службених лица са списковима путника, са ходочасницима је требало да иде и лекар, требало је спровести надзор након повратка.³² Давала се предност авионском саобраћају због вишег степена контроле. Превоз аутобусима до светих места је био значајно редукован, а од аутобуских превозника којима је било дозвољено путовање је контролисан и диригован план пута. Осим уобичајених ствари (пасош, виза, радна виза...) била је неопходна и потврда о обавезном вакицинисању против великих богиња (тзв. жута књижица). У тој потврди је био датум вакцинисања и датум контроле, тј. проверавано је да ли је вакцинисање било успешно.³³ Преглед епидемија вариоле у свету након Другог Светског рата, 1947. године у Њујорку је вакцинисано пет милиона људи, у Москви је за шест дана 1960. године вакцинисано седам милиона људи. Између 1962. и 1971. године је било чак двадесет и пет епидемија у Европи (Велика Британија, СР Немачка, Белгија, СССР...) са око 390 оболелих.

Ибрахим Хоти из села Дањане, трговац брашном и житом, стигао је у Скопље 20.12.1971. Будући да је планирао да иде на хаџилук, решио је да прими обавезну вакцину. Међутим, страхујући од реакције на исту, срео је човека у кафани који му је рекао да место убода пребрише медицинским алкохолем и да ће реакција изостати. То је и учинио, самим тим уништавајући антитела. Потврду о успешно спроведеној вакцини је добио иако није било проверено да ли се заиста вакцинисање било успешно спроведено.³⁴

³¹ Где је та болест ендемична.

³² Архив Југославије, фонд 130 Савезно Извршно Веће(1971-1975), 1235-1244, *Информација о покретању кривичне и прекршајне одговорности лица и радних организација у вези са појавом епидемије великих богиња*, 28.04.1972.

³³ *Време*, 15.03.2012, стр 10-20.

³⁴ Исто.

Ибрахим је кренуо са још двадесет и четири путника на хаџилук аутобусом македонског превозника TRANSCOP регистрације БТ 162-07. Осим уобичајених светих места, обишао је и нека од дервишких светих места у Ираку и Сирији (Басра, Багдад, Дамаск). Посету овим местима је издејствовао преко конзулата Саудијске Арабије у Анкари.³⁵ земљу се вратио у раним јутарњим часовима 15.02.1972.³⁶ У своје село Дањане стигао је око десет часова ујутру истог дана. Данима је обилазио и примао пријатеље, родбину и друге радозналце који су радо слушали његове приповести о хаџилуку, местима које је обишао, поклонима које је донео... Између осталог, себи је купио две фруле које би у наступима велике дарежљивости износио и давао другима да нешто одсвирају.³⁷

На пијаци у Ђаковици Ибрахим Хоти је отишао 21.02.1972. Тамо се поздравио са учитељем из села Добри Дуб код Тутина, Латифом Мумџићем. То ће касније Ибрахим порицати, вероватно из страха од крвне освете, али су сведоци описали да је био уморан и са гнојаницама по целом лицу. Након што се вратио из Ђаковице Ибрахим је добио и грозницу.³⁸

Дванаестог дана након сусрета са Ибрахимом, Латиф је осетио мучнину и болове у леђима и стомаку, због чега је затражио медицинску помоћ. Како му терапија није помогла, отишао је код другог лекара у Новом Пазару, који због избијања осипа на кожи помишља да је реч о алергији на пеницилин и прослеђује га у болницу у Чачку, према медицинским протоколима. До Чачка је путовао аутобусом. Тамо га 08.03.1972. примају др Добрила Мићовић и медицинска сестра Милка Ђурашић.³⁹ Смештају га у собу где је још један болесник, који је оставио белешке о његовом боравку у чачанској болници:

"... Сав је у оспама. Има неке бобице, при врху беличасте по дну црвене. Преко дана му је све теже. У неком бунилу је, пљује свуда око кревета. Оне бобице има и по длановима и по табанима. Др Добрила Мићовић и сестра су забринуте. (...) Пошто је Новопазарцу било све теже, ја и мој друг Томислав прилазимо и стављамо му облоге. Онако самоиницијативно, са жељом да му ублажимо муке. Узимамо газу, нақвасимо је и

³⁵ АЈ, 130, 1236, 28.04.1972.

³⁶ Н. Бура, *Без обдуқције*, Земун 2012.

³⁷ *Време*, 15.03.2012.

³⁸ АЈ, 672, Савезни завод за здравствену заштиту, 369-371, *Извештај о испитивању извора*, 02.06.1972.

³⁹ Н. Бура, нав дело.

*стављамо по телу. Али облоге се осуше за два-три минута. Само пара избија. Ми опет наквасимо...*⁴⁰

Следећег дана га смештају у амбулантна кола заједно са још једно трудницом и одвозе за Београд, на Дерматолошко-венеролошко одељење. Начелник одељења га приказује студентима као посебно тежак облик пеницилинске алергије. Услед даљих компликација, пребачен је на Трауматолошко одељење где ће га прегледати др Пантић и сестра Душица Спасић.⁴¹ Пацијент умире већ следећег дана, породица ће одбити обдукцију и он ће бити пренесен у Нови Пазар где је и сахрањен по муслиманским обичајима.⁴² На вариолу још увек нико није посумњао. Његов рођени брат Нециб, бесан на докторе због смрти свог брата, тек ће се 19.03.1972. пожалити дежурном лекару да има здравствених проблема. Дежурни лекар је посумњао на вариолу јер је тог јутра читао Политику⁴³, где се на седмој страни говорило о пар случајева на Косову и Метохији, па је прелиставајући уџбенике, дошао до закључка да је Нециб заражен вариолом и наложио је да се он сместа изолира.⁴⁴

За то време су се у болници у Ђаковици и у болници у Призрену појавила по 4 пацијента из исте породице за које се сумњало да се заражени вариолом. Три лекара са Инфективног одељења приштинске болнице – др Зоњић, др Тмушић и др Баљошевић су 14.03.1972. установила да је реч о вариоли.⁴⁵ Телефонским путем су обавестили надлежне власти у Београду, а сутрадан је то потврђено анализама обављеним на институту Торлак.⁴⁶ Једини лекари који су имали искуства са борбом против великих богиња – проф др Миомир Кеџмановић и проф др Војислав Шуваковић – су у ноћи између 14-ог и 15-ог марта пребачени у болницу у Ђаковици. Ови професори Медицинског Факултета у Београду су се са овом болешћу сусретали у Индији, преко програма сузбијања великих богиња које је тамо спроводила Светска здравствена организација.⁴⁷ Њима су од велике помоћи били др Бирташевић са Војно-Медицинске Академије и др Анђелковић из Завода

⁴⁰ Н. Бура, нав дело.

⁴¹ Обоје су оболели, сестра ће трагично завршити.

⁴² Што подразумева да хоџа окупа покојника.

⁴³ *Политика*, 18.03.1972, стр 7.

⁴⁴ Н. Бура, нав дело.

⁴⁵ АЈ, 672, 369-372, *Извештај о сузбијању вариоле вере на Косову и Метохији*, јун 1972.

⁴⁶ *Време*, 15.03.2012.

⁴⁷ *Политика*, 24.03.1972, стр 7.

за заштиту здравља Србије, који су проналазили нове случајеве на терену и били познати под надимком "летећи доктори".⁴⁸

У *Политици* прве вести о вариоли имамо 18.03.1972. Откривено је 8 случајева, 6 из села Дањане, један из села Ратковац и један из Ђаковице, који се налазе у болници под надзором. "*Уколико се стварно потврди да је о томе реч, то би био први случај појаве обољења након 40 година у нашој земљи*".⁴⁹ Одлуком Покрајинског Извршног већа Косова и Метохије од 17.03.1972⁵⁰, створен је Покрајински штаб за борбу против великих богиња и завршена је вакцинација медицинског особља а почела је вакцинација становништва у општинама Ораховац, Призрен и Ђаковица.⁵¹ Карантин је обезбеђен у селу Дањану, а милиција истражује ко је све био у контакту са зараженима. У Београду је такође завршена вакцинација санитетског особља, а будући да је реч о милионском граду и врло прометном саобраћајном чвору, наставља се вакцинација радника у угоститељству, саобраћају, милицији.⁵² Такође је у оквиру новине изашао и фељтон о пореклу великих богиња, симптомима, развоју болести, компликацијама, методама излечења који је написао проф др Михаило Николић, директор Клинике за инфективне болести у Београду.⁵³

Идентификован је први оболели – Ибрахим Хоти и утврђено је да је превозник TRANSCOP прекршио закон. Почиње вакцинација целокупног становништва.⁵⁴ (Тог дана 20.03.1972.) је републички санитарни инспектор обавештен да на Инфективном одељењу болнице у Новом Пазару лежи пацијент Неџиб Мумџић заражен вариолом. Одмах је упућен захтев за ексхумацијом тела Латифа Мумџића да би се обдукцијом дознало који је узрок смрти, а у Нови Пазар упућен допис да се пацијент изолира.⁵⁵

Следећег дана је проглашено ванредно стање у општинама Ораховац, Призрен и Ђаковица. Проширена је вакцинација на територију целе аутономне покрајине, као испомоћ је из Београда упућено 16 епидемиолога, у спровођењу вакцинације помажу и

⁴⁸ *Политика*, 30.04.1972, стр 17.

⁴⁹ Исто, 18.03.1972, стр 7.

⁵⁰ АЈ, 672, 369-371, I седница Покрајинског Извршног већа, 17.03.1972.

⁵¹ *Политика*, 19.03.1972, стр 8.

⁵² Исто.

⁵³ Исто, стр 14.

⁵⁴ Исто, 20.03.1972, стр 8.

⁵⁵ Н. Бура, нав. дело.

студенти Медицинског Факултета у Приштини и ђаци средњих медицинских школа из Приштине и Косовске Митровице. Вакцинише се сво становништво минималне старости три месеца. Број оболелих расте, откривена су још четири случаја и пребачена су из Призрена у Ђаковицу.⁵⁶ Укупно 70 екипа ради на вакцинисању становништва у угроженом подручју. Најављује се долазак представника СЗО у земљу, који ће имати састанак са југословенским званичницима из Секретаријата за рад и социјалну политику. Званична изјава је да је присуство великих богиња у Приштини непотврђена, у Београду неосновано, док је у Новом Пазару чиста измишљотина.⁵⁷ Издава је препорука грађанству да се пре путовања у иностранство мора вакцинисати и издату потврду носити са собом. Цена вакцинације била је тадашњих 20 динара (садашњих 800) па су многи одустајали од своје намере када чују цену.⁵⁸ У Београду се, услед незнања, свакакви симптоми приписују вариоли па настаје "психоза". Поводом тога здружени тим лекара издаје саопштење о симптомима и развоју болести.⁵⁹

У среду 22.03. је на институту Торлак потврђено да је Неџиб М, брат умрлог учитеља заражен вариолом. Обдукцијом је исто утврђено и за самог преминулог учитеља.⁶⁰ Екипа са Торлака је била послата на Инфективну клинику где је утврђено да сестра Душица Спасић болује од пурпурне вариоле, најтежег облика ове болести. Истог дана су и Дерматолошко-венеролошка клиника, Инфективна клиника и Трауматолошко одељење стављени у карантин.⁶¹

Проширено заседање Савезне скупштине, седници су прикључени одбор Већа народа за рад и социјалну политику и Социјално-здравствено Веће за здравствену заштиту.⁶² Из иностранства је наручено четири милиона доза вакцине и десет литара хиперимуног гама-глобулина. Обавезна вакцинације је проширена на територију целе Метохије (9 општина), као и на општину града Скопља. У Студентском граду се у библиотекама врши вакцинација студената, а за остале Београђане обавезна вакцинације ће се вршити у свим домовима здравља и на свим факултетима. Наплаћивање вакцине је

⁵⁶ *Политика*, 21.03.1972, стр 11.

⁵⁷ Исто, 22.03.1972, стр 11.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Исто, 23.03.1972, стр 12.

⁶⁰ *Вечерње новости*, 11.02.2017, *Страх од заразе шири се Београдом*, др Љубинко Петровић.

⁶¹ *Време*, 15.03.2012.

⁶² *Политика*, 24.03.1972, стр 7.

укинуто. Клиничке посете су забрањене до даљњег.⁶³ У државним резервама се налази укупно два милиона вакцина. Забрањују се одржавања било каквих скупова у Чачку, Приштини, Ораховцу и Призрену. Остварен је први телефонски контакт са др Кеџмановићем и др Шуваковићем, који десет дана нису напустили болницу у Ђаковици. *"...Нисмо имали времена ни да се пресвучемо пре поласка... Охрабрује чињеница да су сви оболели из две породице... Епидемија ће трајати до краја априла"* – др Кеџмановић.⁶⁴

Дана 25.03. је преко радија објављено да је СФРЈ ступила у ред држава које су погођене епидемијом вариоле.⁶⁵ У новинама⁶⁶ је објављен позив свим грађанима да се јаве на проверу епидемиолошкој служби сви који су били присутни између 08. и 22.03. у болници у Чачку, и⁶⁷ између 09. и 22.03. на Дерматолошкој клиници у Београду и они који су били између 10. и 23.03. на Трауматолошком одељењу у Београду. До краја вечери добровољно се јавило четири стотине и седамдесет осморо, у наредна четири дана тај број је порастао на хиљаду осам стотина деведесет и девет, да би се на крају друге недеље рачун свео на укупно две хиљаде три стотине и једанаест особа које су тад биле на наведеним местима у наведеном временском периоду.⁶⁸ Аустрија не предузима посебне мере поводом стања у СФРЈ, док хрватско приморје очекује велики прилив Аустријанаца за предстојеће Ускршње празнике. Др Рајнхард Линднер⁶⁹ из СЗО је стигао у Ђаковицу, изјављује да је епидемија под контролом. Савезно Извршно Веће изјављује да је ситуација у земљи под контролом и да постоји довољно залиха вакцине. Сво особље ЈНА и сво становништво Словеније ће бити вакционисано. У Београду пуном паром ради око 300 пунктова за вакцинацију, чак ће и труднице бити обухваћене. Праве се распореди за известан број Београђана који услед несташица на појединим местима нису примили вакцину. Епидемија утиче на све сфере живота, па се не само на Косову и Метохији већ и у целој држави отказују или одлажу неке спортске приредбе (бокс мечеви, кошаркашке

⁶³ *Политика*, 24.03.1972, стр 13.

⁶⁴ Исто, 24.03.1972, стр 7.

⁶⁵ Н. Бура, нав. дело.

⁶⁶ *Политика*, 26.03.1972, стр 6.

⁶⁷ Непрепоручљиво услед могућих компликација.

⁶⁸ Н. Бура, нав. дело.

⁶⁹ https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Reinhard_Lindner (23.07.2017.)

утакмице...). Путовање се не препоручује, али је могуће само уз уредну потврду о вакцинацији.⁷⁰

У Нишу се почело са спровођењем ванредних мера. Откривено је да је један пензионисани лекар који је оперисан у нишкој болници делио собу са Латифом, као и да је заражен. Цело одељење је у карантину (четрдесет осам особа), а као одговор на то Бугарска је затворила границу према СФРЈ. Вакцинације се спроводи у Смедереву и Скопљу. У Београду се кренуло са контролом вакцинисаних лица, они код којих се вакцина није примила биће ревакцинисани. Дан раније се самостално пријавило око пет стотина лица, од којих је двадесет задржано у карантину. Др Линднер изјављује да је импресиониран предузетим мерама у циљу обуздавања епидемије, иако опасност од ширења није у потпуности отклоњена.⁷¹ Фудбалској екипи Бијељине је забрањен одлазак на гостовања.⁷²

Београдске школе и јавна предузећа не прекидају с радом због вариоле. На свим пунктовима у Београду се може одрадити ревакцинација грађана. У Панчеву су отказане приредбе као превенција у борби против великих богиња. У селу Бресница се појавио још један случај, у Книћу проглашено ванредно стање. У Гњилану и у Пећи су поједина лица наплаћивала давање вакцина петнаест динара, која ће бити гоњена од стране надлежних органа. У Пећи су такође забрањена одржавања филмских пројекција и јавни скупови, док су пијаце затворене. Гостиварски аутопревозници се и даље оглашавају о забрану путовања на хаџилук аутобусима. Др Линднер изјављује да су само неки делови земље угрожени; даље изјављује како проток робе нема никаквог утицаја на епидемију и нада се да ће се пренос болести у потпуности прекинути за најдаље четири недеље.⁷³ Појавио се страх код извесног броја Београђана од потенцијалних штетних утицаја вакцине, због којег они не желе да се њихова деца вакцинишу.⁷⁴

⁷⁰ *Политика*, 25.03.1972, стр 19.

⁷¹ Исто, 27.03.1972, стр 6.

⁷² Исто, стр 12.

⁷³ *Политика*, 28.03.1972, стр 7.

⁷⁴ Исто, стр 12.

Табела 1. Стање на дан 27.03.1972. године.⁷⁵

Стање на дан 27.03.1972. године.	Оболелих	Умрло
Косово и Метохија	44	3
Београд	23	3
Чачак	7	1
Нови Пазар	1	-
Свега	75	7

Болест је локализована али и даље треба спроводити мере против ње на ширем подручју. На Косову и Метохији укупно је вакцинирано око четири стотине хиљада особа.⁷⁶ Велике богиње су се појавиле у ХанOVERу. Извесни Ејуб Хоцај, радник пореклом са Косова и Метохије, је донео болест у Савезну Републику Немачку. Немачке власти покушавају да утврде како је приспео у ХанOVER, а са њим је у стану живело још пет особа, које се налазе у карантину. За потребе вакцинације становништва отворено је седам пунктова, а за путнике који лете из ХанOVERа је уведена обавезна вакцинација.⁷⁷ Као прва линија заштите ширег подручја од епидемије вакцинација се спроводи у Врњачкој Бањи, Бујановцу, Прешеву, Трговишту, Владичином Хану и Сурдулици (зид око КиМ). Изоловано је у карантинима укупно стотину деведесет и четири лица на КиМ, а сумња се на ширење епидемије у Новом Пазару. Свих шест лица која су трагично завршила живот су била невакцинисана, а из државног врха и СЗО се похваљује отвореност грађанства на сарадњу. Извршно Веће Србије је издало саопштење где се истиче пожртвованост

⁷⁵ *Политика*, 29.03.1972, стр 7 .

⁷⁶ Исто, стр 1.

⁷⁷ Исто, стр 4.

надлежних лица у спречавању заразе, која су била чак и ревноснија него иначе па су у појединим случајевима уводила полукарантинске мере без ваљаних разлога.⁷⁸

Прва пошиљка вакцина из суседних земаља пристиже у СФРЈ. До сада је око двадесет пет хиљада људи вакцинисано у Македонији. У Босни и Херцеговини је под сумњом да су заражени одређен карантин за пет породица, у местима Моровић (код Шида) и у Стојнику (близу Сопота) су заведени карантини. Издат је апел Београђанима да се пријаве у Центар за трансфузију крви ради производње хипер-имуног гамаглобулина, а свим трудницама је неограничено продужено боловање. Директор Електро Мораве Радојица Јовановић је у пратњи полиције враћен у карантин из кога је побегао након филмске потере колима.⁷⁹ Санитарни инспектор који је желео да остане анониман је дао интервју у коме се наводи да је један од разлога због кога је вариола дошла у земљу била усредсређеност санитарним органа на колеру. Наиме, против колере не постоји вакцина и период инкубације је мањи (пет дана), па се више водило рачуна о томе. Он даље додаје да је разлог епидемије избегавање транспорта ходочасника авионом, тј. није требало да користе друга превозна средства. Оптерећеност наше земље транзитом великог броја људи, као и чињеница да појединци у иностранству купују потврду о вакцинацији, само повећавају ризике од ширења заразе, закључује инспектор.⁸⁰

Табела 2. Стање на дан 29.03.1972. године.⁸¹

Стање на дан 29.03.1972.године	Оболелих	Умрлих
Косово и Метохија	77	8
Београд	29	5
Чачак	9	1

⁷⁸ Политика, 29.03.1972, стр 7 .

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто, 30.03.1972, стр 7.

Бресница	2	-
Нови Пазар	1	1
Свега	118	15

У Хановер је Ејуб Хоцај (из Ђаковице) стигао возом, и то без радне дозволе и нашао је посао у малој грађевинској фирми. У карантину се поред 10 Југословена који су заједно живели са њим (Бали Сејдан, Сали Нузми, Милош Радешкић, Златомир Михајловић, Антал Дујиновић, Петар Береш, Миладин Јосић, Ђула Јухас, Млађо Комненић, Тодор Бијалковић) налази још око две стотине педесет лица која су на различите начине долазила у контакт са зараженим.⁸² Лист *Политика* издаје деманти у вези са чланком из прошлог броја, у коме се наводи да је директор Електро Мораве враћен у карантин интервенцијом милиције, јер се у њему није налазио нити га је милиција у исти довела. Др Јакоб Гаон је на конференцији за новинаре изјавио да је жариште у две општине на КиМ, да су предузете адекватне мере предострожности и да би свако поштравање датих мера (карантинирање целе територије КиМ) довело до панике. На КиМ је неопходно присуство још медицинских екипа које би помагале при вакцинацији јер она касни скоро два дана за распоредом (милион и три стотине хиљада лица се није вакцинисало). У санитарским службама се догађају велики дисциплински прекршаји :два медицинска техничара беже из угроженог подручја а друга екипа (доктор и бабица) одбијају да оду на свој задатак у угрожено подручје, резултат – осморо суспендованих. Недисциплина влада и ван жаришта, у Београду се бочице са хипер-имунином гамаглобулином продају на црном тржишту за осам стотина динара.⁸³ У карантину на Дермато-венеролошкој клиници део особља је сменио са чела дотадашњег директора др Перишића и довео на чело др Стевановића, из непознатих разлога.⁸⁴ Међу писмама читалаца налази се и писмо извесног Милорада Чукића из Београда, који истиче заслуге лекара, надлежних служби и људи добре воље који се боре против епидемије. Лажне вести

⁸² *Политика*, 30.03.1972, стр 4.

⁸³ Исто, стр 7.

⁸⁴ Исто, стр 12.

колају Београдом: оболело дете са КиМ лута Београдом, много људи је оболело на КиМ али се све прикрива, над неком женом је изведена ексхумација да би се утврдило да ли је оболела од вариоле... Овим вестима не помажу лекари који дају опречне савете о имунизацији, мерама превенције, симптомима...⁸⁵

У ХанOVERу је карантин проширен на четири стотине и тридесет лица.⁸⁶ Новинарска екипа прати медицинску екипу из Београда – од откривања до смештања у карантин сумњивог лица потребно је око тридесет пет минута. У самом карантину (у овом случају хотел *1000 ружа*) се лица смештају по тежини симптома или контакта. Свако сумњиво лице проводи шеснаест дана у карантину, одећа свих примљених се спаљује, а сво медицинско особље је дужно да носи заштитну опрему. Задатак лекара у карантинима је да помогну телу да се само избори са инфекцијом, а болесник се не пушта вани док му не отпадне и последња краста. За ручак су запослени и привремени корисници карантина имали пилећу чорбу, мусаку, купус салату, јогурт и компот од мешаног воћа.⁸⁷ На КиМ је и даље потребно присуство још медицинских екипа, јер број оболелих расте. У Плаву се појавио један нови случај болести, док у осталим југословенским републикама засад нема оболелих. Др Линднер је отпутовао у посету чачанској болници, а забринутост поводом епидемије расте у околним државама (Аустрија) али и на светској сцени (Велика Британија, Шведска). Из Холандије су у СФРЈ упућени први контингенти вакцина.⁸⁸ Др Довијанић даје изјаву о стању у Београду – пошто нема нових случајева, неће бити потребна изградња карантина на Великом Ратном Острву. У карантинима укупно двадесет и четири оболела уз седамнаест сумњивих случајева, по карантинима: Дермато-венеролошка стотину седамдесет и шест пацијената и осамдесет и два члана санитета, на Трауматолошкој стотину седамнаест пацијената и седамдесет и осам чланова санитета, на Првој хируршкој клиници укупно педесет и седам особа у карантину. "*Град живи нормално упркос великим богињама*". Једино што забрињава јесте несташница у фонду лекова, додаје он.⁸⁹

⁸⁵ *Политика*, 30.03.1972, стр 14.

⁸⁶ Исто, 31.03.1972, стр 4.

⁸⁷ Исто, стр 7.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Исто, стр 13.

Првога дана априла је Савезни штаб за здравствену заштиту од великих богиња издао саопштење за јавност. На почетку саопштења је бројно стање лица захваћених болешћу, као и места где су та лица била смештена. Даље се наводи да је преко шездесет медицинских екипа са неопходном опремом (лекови, заштитна опрема, превозна средства) већ упућено на КиМ, а да је претходног дана (31.03) упућено још десет екипа ЈНА. У угроженим подручјима је заведен пооштрени режим циркулисања становништва, тако да су сви који не поседују потврду о вакцинацији спречени да уђу, односно изађу из тог подручја. Општине захваћене овим мерама су: Ораховац, Таковица, Призрен, Нови Пазар, Чачак, Плав и село Трњане.^{90 91}

Аеро-клуб из Приштине је на располагање Покрајинском штабу за карантинске болести два авиона. На адресу малопре поменутог штаба је стигао телеграм из СР Црне Горе, у коме се наводи да *"ниједан грађанин нити возило неће моћи да уђе у СР Црну Гору"*.⁹² Покрајински штаб се нада да ће путовања ипак бити омогућена уз уредну жуту књижицу, као и да ће селима у општинама захваћеним вариолом а које су остале без неких основних животних намирница исте ускоро стићи. У СРФЈ је из Сједињених америчких држава стигло шест стручњака (пет лекара и инжењер) који су са собом донели двадесет и четири пиштоља за вакцинацију и пет стотина хиљада доза вакцина. Овим пиштољима се за један сат може вакцинисати око хиљаду лица. Масовна вакцинација ће се прво спровести на КиМ, а затим и у другим подручјима. У Италију, Аустрију и Мађарску се не може без жуте књижице, они који су кренули на пут могу то обавити у Сежану (на путу за Италију) или у Крању (за Аустрију). Услед увођења нових прописа приликом путовања у Аустрију се стварају велике гужве на граничним прелазима.⁹³ Румунија је ограничила проток путника и робе из СФРЈ. У Врању је свеобухватно вакцинисање завршено, приступа се ревакцинацији, у Смедереву и Чачку такође, у Лесковцу је једно лице пуштено из карантина, док је плавска општина изолована. Македонија је наредила да се сво становништво вакцинише, а из ИВ Словеније предлаже да се уведе обавезна вакцинација целокупног становништва земље уз пропратну забрану кретања.⁹⁴ Из СЗО

⁹⁰ *Политика*, 01.04.1972, стр 7.

⁹¹ АЈ, 130, 1235-1244, LIV седница СИБ-а, 30.03.1972.

⁹² Исто, стр 7.

⁹³ Исто, стр 8.

⁹⁴ Исто, стр 7.

саопштавају да је СФРЈ уредно и на време обавестила дату организацију о појави епидемије, а да је није прикривала "као неке друге земље епидемију колере".⁹⁵ Цариницима је упућена молба из ПТТ службе да лекове и вакцине прво обрађују, како би оне брзо дошле на место где су упућене. Из Холандије је пристигло три стотине педесет хиљада вакцина, а из Албаније две стотине хиљада. Појавио се још један нови случај заразе у карантину на Првој хируршкој клиници у Београду. Око осамдесет хиљада Београђана се изговара разним штетним последицама вакцинације и одбија да се ревакцинише, доктори уверавају да ревакцинација не оставља штетне последице.⁹⁶ Из света спорта нам стиже вест да ће се ускоро такмичења наставити, фудбалери Црвене Звезде су међу првима отишли на контролу, код двојице се вакцина није примила. У случају замора им се препоручује узимање аспирина и витамина Б.⁹⁷

Око педесет хиљада људи је досад вакцинисано у ХанOVERу, засад је у самом граду изоловано близу пет стотина педесет особа, док је у ДР Немачкој двоје људи карантинисано због личног контакта са Ејубом Хоџајем. Код њега је потврђена присутност вируса. Још два југословенска радника су испитивана па пуштена на слободу у вези са епидемијом, док власти обе немачке републике вакцинишу југословенске раднике који одлазе у домовину бродовима. Чехословачка је вратила југословенске туристе без жуте књижице назад у СФРЈ.⁹⁸ Др Кеџмановић се обратио читаоцима *Политике* са вестима да су прве три особе које су прележале болест и постале незаразне пуштене кућама. Он се радује присуству великог броја екипа које раде на сузбијању епидемије а и лекарима-добровољцима који су самовољно дошли у карантин (др Томо Хузјај из Карловца, др Кајмак Газидеда из Ђаковице...) као и сестрама из Београда које су са њим и др Шуваковићем од почетка (Зорица Ристић и Милка Томашевић). "*Кукавицама овде нема места а таквих је и било*". По његовим речима, вакцина је једино ефикасно заштитно средство, а прво вакцинисање новим америчким "пиштољима" ће бити обављено у Приштини.⁹⁹ Према проценама Савезног штаба за борбу против карантинских болести,

⁹⁵ *Политика*, 01.04.1972, стр 8.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Исто, стр 19.

⁹⁸ Исто, 02.04.1972, стр 2.

⁹⁹ Исто, стр 6.

главна опасност по Србију је прошла. У Краљеву је откривен велики број особа које без жутих књижица путују аутобусима, који су враћени назад.

У Црној Гори су уведене полукарантинске мере – настава се отказује, забрањени су јавни скупови (пијаце, позоришта, свадбе...) а у Плаву се бројно стање у карантину попело на шеснаест особа. Санитарни кордон је уведен за три општине – иванградску, плавску и рожајску, док се наредба о обавезној вакцинацији у те три општине баца из авиона.¹⁰⁰ Први туристи из Италије су слетели у Београд, а те среће нису угоститељи на истарској ривијери, којима је стигао тек делић гостију које су очекивали – главни разлог за отказивање у последњи час су вести о епидемији. На свим граничним прелазима се захтева жута књижица од југословенских грађана, а неке државе су увеле осмодневни карантин за путнике из СФРЈ (Велика Британија, Шведска, Аустрија). Из истих земаља је стигао и највећи број отказа за туристичке аранжмане.¹⁰¹ Осим интервјуа, др Кецмановић је са др Шуваковићем издао једно саопштење у коме је опет објашњена анамнеза великих богиња, кратак историјат епидемија у XX веку у Европи, као и мере превенције одобрене од стране СЗО. Такође је појашњена структура епидемије у СФРЈ (мања интрахоспитална и нешто шира сеоска епидемија), као и чињеница да је вакцинација најефикаснија мера заштите организма.¹⁰²

Стање на дан 01.04.1972. до 16 часова.¹⁰³

Стање на дан 01.04.1972. до 16 часова.	Оболелих	Умрлих
Косово и Метохија	94	13
Београд	31	6

¹⁰⁰ *Политика*, 02.04.1972, стр 6.

¹⁰¹ Исто, стр 8.

¹⁰² Исто, стр 13.

¹⁰³ Исто, стр 8.

Чачак	10	1
Нови Пазар	2	1
Бресница	2	-
Трњане	1	-
Плав	1	-
Свега	141	21

Дресаи Блерима из села Врела на КиМ је побегао из карантина у ХанOVERу кроз прозор, након опсежне полицијске потере ухваћен је у Оснабрику и враћен назад. Преко телевизије и радија се траже још четири Немца и Италијан који су становали у истој кући где и оболели југословенски радник. Чак двадесет и пет Југословена се налазе у карантину. Како преносе немачке новине, чехословачки цариници и здравствене службе не пуштају никог из ХанOVERа у државу, већ их држе у лошим условима у карантину где им чак не обезбеђују ни храну.¹⁰⁴ Новинари су обишли и седиште Покрајинског штаба за одбрану од великих богиња у Призрену, први утисак је да се живот одвија нормално. Пролазнике више брине стање у економији него епидемија, жале се на мањак туриста и на враћање робе из околних република (Црна Гора, Македонија). Појавило се осам нових случајева на КиМ. У општини Црна Трава лекар је одбио да вакцинише људе, друга два доктора (један од њих у инвалидској пензији) су наставила са радом. Сличан случај се десио у општини Лебане, када је санитарни инспектор однео девет паковања хипер гмг-а својој кући. Та количина препарата је била намењена медицинској екипи која је ишла у село Леце (општина Медвеђа) да обиђе један сумњиви случај. Против обојице преступника је поведен прекршајни поступак. У Смедереву се, иако је спроведена вакцинација, врши контрола јер је у међувремену пристигао велики број лица са КиМ која нису била вакцинисана или немају потврду, међу њима се налазе особе које стижу из

¹⁰⁴ *Политика*, 03.04.1972, стр 3.

заражених општина. Нико не зна како су оне доспеле тамо. Из СССР-а је упућен контингент од три милиона доза вакцине и двадесет литара хипер гмг-а као испомоћ.¹⁰⁵ Прве утакмице одигране пред публиком у домаћем фудбалском првенству, један фудбалер Црвене Звезде је био спречен да игра због недостатка жуте књижице.¹⁰⁶ Ради се и на едуковању Београђана о великим богињама. У читаоници Културног Центра су професори Београдског Медицинског факултета проф др Ђуришић и проф др Захаријадес одржали предавање под насловом "*Епидемије и њихово сузбијање*".¹⁰⁷

Дана 03.04.1972. године почеле су да се одржавају седнице скупштинских Већа Републике Србије. Сви који присуствују морају имати потврду о вакцинацији. Једино Веће које није почело са радом је Социјално-здравствено веће чији се чланови (углавном лекари) на терену боре са епидемијом.¹⁰⁸ Један нови заражен случај и један нови трагични исход борбе са болешћу на КиМ, др Линднер процењује да су спроведене мере довољне. У угрожено подручје је стигао савезни секретар др Вуко Драгашевић заједно са новим екипама из АП Војводине и са ВМА (седамдесет екипа). Он је обећао да ће проблем са бојкотом робе бити решен у најкраћем могућем року. Извршни одбор хемијско-енергетско-рударског комбината Обилић је ставио на располагање Покрајинском штабу за борбу против великих богиња стотину педесет хиљада динара.¹⁰⁹

У ноћи између другог и трећег априла у Нишу је испред куће др Рушевића украден аутомобил Застава 750 "фића", који је у гепеку имао три кутије са вакцинама (пет хиљада доза). Обавештени су надлежни органи и поменути "фића" је пронађен у Прокупљу, али без свог драгоценог товара. Др Рушевић апелује на починиоце да негде оставе вакцину и обавесте милицију, због њеног ограниченог рока трајања.¹¹⁰ Епидемија је скратила и списак фудбалске репрезентације Југославије, пошто је због последица које је на њега оставила вакцина изостао фудбалер Хајдука из Сплита Јурица Јерковић.¹¹¹

¹⁰⁵ *Политика*, 03.04.1972, стр 7.

¹⁰⁶ Исто, стр 13.

¹⁰⁷ Исто, стр 21.

¹⁰⁸ Исто, 04.04.1972, стр 5.

¹⁰⁹ Исто, стр 7.

¹¹⁰ Исто, стр 10.

¹¹¹ Исто, стр 17.

НР Кина је изразила жељу да помогне народу Југославије тако што ће послати три милиона и пет стотина хиљада доза вакцине. Неке државе су одлучиле да поопште услове под којима путници из Југославије смеју да путују. Велика Британија је одустала од увођења карантина, тако да се у недостатку жуте књижице лице одмах вакцинише. Шведска особу смешта у карантин ако не поседује дату исправу, а у случају да особа није ни путовала у или кроз Југославију она је излишна. Аустрија је својим грађанима забранила да одлазе у СФРЈ без преке потребе и након посете се обавезно вакцинишу, а за југословенске грађане су обавезне потврда о вакцинацији и потврда да се иста примила. За пут у Албанију је жута књижица неопходна, а на граничним прелазима се над путницима врши лекарски преглед; Бугарска је ограничила цео саобраћај на три гранична прелаза (Драгоман, Ђурђево, Вршка Чука), а има исте услове као и Албанија, уз додатак адресе пребивалишта у Бугарској. Грађани који су се одлучили на одлазак у САД морају имати жуту књижицу, адресу боравка и пријавити да долазе из СФРЈ ако имају неких здравствених проблема. Грчка нема претераних измена режима, само жута књижица и пет дана од примања вакцине, а за путовање у Румунију и Италију потребна је само жута књижица. Пут у обе немачке републике, Швајцарску, Француску, СССР, Шпанију и НР Кину изискује само поседовање жуте књижице. Мађарска је забранила сваки пут у Југославију, а тражи од исте да ограничи број путника који пролазе кроз Мађарску; Пољска је забранила сва путовања, чак и службена, а затекнути путници из Југославије се карантинирају и враћају назад, док Чехословачка дозвољава искључиво службена путовања уз уредну документацију. У ХанOVERу се кренуло са отпуштањем људи из карантина, а оболели радник се успешно опоравља.¹¹²

Засада у БиХ нема заражених, а хипер гмг се налази у слободној продаји по апотекама. У самој БиХ је вакцинисано око два милиона људи. Апелује се на извршна већа Црне Горе и Македоније да обезбеде слободан увоз и извоз робе са КиМ, као и проток људи и животних намирница.¹¹³ Радници компаније "Унион-импекс" продају хипер гмг који су бесплатно добили као меру превенције за сто немачких марака по комаду. Четири особе са КиМ које је требало да прегледају лекари су у бекству, а у Ораховцу влада несташица воде, услед кварова на водоводским инсталацијама. У овом броју

¹¹² *Политика*, 05.04.1972, стр 4.

¹¹³ Исто, стр 7.

Политике се др Шуваковић обратио јавности из карантина у Ђаковичкој болници. Он каже да је вариола утицала на свачији живот: деца у школи причају о њој, улице су углавном пусте а добровољци заједно са медицинским екипама и милицијом траже невакцинисане и сумњиве случајеве, а Ибрахим Хоти је својеручно превозио оболеле људе у болницу. Из Приштине је стигла помоћ карантину у облику брашна и јабука, а од надлежних се тражи пољска болница како би се збринуле труднице и остали болесници (сва одељења су затворена и подређена борби са вариолом, па је као разлог тога неколико болесника умрло). Иако број оболелих расте (од 01.04. до 04.04. девет нових случајева на КиМ), др Шуваковић има оптимистичне прогнозе и сматра да ће ускоро отићи за Београд.¹¹⁴ Пронађене су вакцине за које се сматрало да су изгубљене током крађе *фиће* нишког Дома здравља. Њих је вече пре крађе сестра преместила у фрижидер како се не би поквариле.¹¹⁵ Из београдских карантина је отпуштено првих педесет седам особа, а Трауматолошка и Дермато-венеролошка више нису карантинске зоне. То је остала само Прва хируршка клиника, у којој влада идила: свира цубокс, понеко се сунча...¹¹⁶ Наставља се фудбалско првенство; Хајдук из Сплита, Сарајево и Марибор траже одлагање мечева док се сви фудбалери не опораве од последица примања вакцине.¹¹⁷

Аустрија је увела нове мере превенције, па деца југословенских радника неће ићи у школу две недеље.¹¹⁸ Први део помоћи из НР Кине је стигао – милион вакцина, а из СССР-а је стигло обећаних три милиона доза. Укупно је у досадашњој вакцинацији потрошено двадесет милиона доза, а очекује се да ће из иностранства пристићи додатних десет милиона. Рачуна се да ће код тридесет посто становништва ревакцинисање бити неопходно. У Гњилану је вакцинисано целокупно становништво, а из предострожности је затворено педесет и осам продавница. Једна девојка је умрла у рударском насељу Стари Трг (десет километара од Косовске Митровице), боловала је од ретког облика болести који се јавља код касно вакцинисаних особа. Несрећна девојка је боравила у Ђаковици од 17.03. до 22.03, а срећна околност је да се код свих чланова њене породице вакцина примила. На КиМ још два нова случаја, у Србији и Црној Гори стање непромењено. И

¹¹⁴ *Политика*, 05.04.1972, стр 7.

¹¹⁵ Исто, стр 10.

¹¹⁶ Исто, стр 12.

¹¹⁷ Исто, стр 17.

¹¹⁸ Исто, 06.04.1972, стр 4.

даље траје сукоб македонског и косовско-метохијског Штаба око ограничавања транспорта људи и робе. Велики успех је што ниједан војник није оболео, двадесет осам екипа ЈНА ради на борби са вариолом.¹¹⁹

Нове мере превенције у Београду – Београђани треба да доставе отпад на одређена места, одакле ће их даље одвозити камиони ЈКП-а. Ради се на уклањању уличних продаваца (кикирики, семенке, кандирано воће) са улица јер због нехигијенских услова продаје могу послужити као расадници болести.¹²⁰ Појавило се више случајева очних обољења као последица вакцинисања у Београду, моле се грађани да дођу на контролу јер у супротном могу остати без вида.¹²¹ И поред противљења клубова, фудбалско првенство Југославије ће се наставити у недељу 08.04.¹²²

Стање на дан 06.04.1972. године.¹²³

Стање на дан 06.04.1972. године	Оболелих	Умрлих
Косово и Метохија	108	19
Београд	32	6
Чачак	8	1
Нови Пазар	2	1
Бресница	2	-
Трњане	1	-
Плав	1	-

¹¹⁹ Политика, 06.04.1972, стр 7.

¹²⁰ Исто, стр 12.

¹²¹ Исто, стр 13.

¹²² Исто, стр 17.

¹²³ Исто, 07.04.1972, стр 7.

Моровић	1	1
Свега	155	28

У Београду су се појавила три нова случаја, све је заразио исти болесник који је отпуштен 21.03. са Прве хируршке болнице. Сви нови случајеви су се појавили у карантину. У карантину у Моровићу је од вариоле умрла мајка оболелог. Карантин у насељу Стари Трг је проширен и на дванаест околних села, у строгом карантину се налази педесет лица. У ђаковачки карантин су пристигла још четири болесника, а пет је отпуштено након прележане болести. Др Кеџмановић објављује да је болест скоро савладана, јер се у наредним данима спрема отпуштаће још тридесет пацијената који су 'прездравили' (постали незаразни). Осим од вариоле, становницима КиМ прети опасност и од других болести, јер остали болесници иду од болнице до болнице и моле лекаре да их приме. Др Линднер је морао да да изјаву како нема разлога за даљу опструкцију промета робе, будући да је велики део производње (у Призрену, Пећи...) стао са радом (наруџбина нема, а магацини су препуни). Како је фалсификовање потврда о вакцинисању узело маха, сви путници се лично прегледају на улазу и излазу са КиМ, стварају се колоне возила. Због лошег материјалног стања карантинираних подручја, Покрајинско ИВ КиМ је основало фонд солидарности и издало жиро-рачун ради лакше уплате помоћи најугроженијима.¹²⁴ Женска кошаркашка лига се наставља у недељу 08.04,¹²⁵ захтева се исто и од фудбалера. Као светао пример се наводи турнеја шпанског *Насионала*, који је играо пријатељски меч у Загребу, затим се вакцинисао па играо у Сарајеву.¹²⁶

У Старом Тргу су извршени прегледи лица задржаних у строгом карантину, где је само осам даље задржано, док су остали пуштени. Десио се инцидент када је једна жена одбила да се вакцинише па је морала бити присилно одведена у карантин. Савезни јавни тужилац Панта Морина је дао налог да нижа тужилаштва морају "испитати ствар" чим чују о дешавању које може садржати елементе кривичног дела, а у датим околностима

¹²⁴ *Политика*, 07.04.1972, стр 7.

¹²⁵ Исто, стр 16.

¹²⁶ Исто, стр 17.

посебно обратити пажњу на кршења прописа СЗО и Основног закона о спречавању и ширењу заразних болести из 1964, по коме је максимална казна десет година затвора. Такође је дао дозволу да се након 15.04. могу одржавати јавни скупови у целој земљи. Из београдских карантина је пуштено стотину осамнаест лица, из чачанског и новопазарског по шездесет. У Ђаковици су се појавила три нова смртна случаја.¹²⁷ Новинари *Политике* посетили су одељење Инфективне клинике у Београду и интервјуисали оболеле лекаре који су се заразили лечећи Латифа Мумџића. Они се радују јер ће се ускоро састати са породицама које су изоловане у згради поред. Након појаве три нова случаја у Београду појачане су контроле возила која улазе у Београд, али се возачи довијају на све начине да избегну ове пунктове (возе ноћу угашених светала, возе преко ораница, беже од милиције). На улазима у сам град је вакцинисано три стотине лица, а ревакцинисано три хиљаде и три стотине седамнаест.¹²⁸ Савезни штаб за борбу против карантинских болести је ипак померио наставак спортских такмичења на 15.04, када ће бити дозвољени не само ови него и сви остали јавни скупови.¹²⁹

Завршена је вакцинација целокупног становништва АП Војводине, док је у Трсту и Горици укупан број вакцинисаних пар десетина хиљада. Појавила су се два нова случаја заразе на Косову и Метохији у селу Зјум, а више десетина мештана и људи са којима су били у контакту је смештено у карантин, како процедура и налаже. Од рудара запослених у руднику "Трепча у копове смеју силазити само рудари који су се вакцинисали. У Ријеци се десио немили догађај када се прочуло да је ријечки Комбинат у продају пустио млеко заражено вариолом, за који се касније испоставило да су се цистерна са обраним и необраним млеком помешале. Градом се пронела гласина да је то спаковано млеко заражено и предузеће је повукло све преостале залихе које су се налазиле у продаји.¹³⁰ Још увек су и спортска такмичења под строгом присмотром, па се први пут од како је почела епидемија одиграла пријатељска утакмица између ФК *Партизана* и ФК *Војводине*, додуше без публике али уз телевизијски пренос. Иако се кошаркашко првенство и даље не

¹²⁷ *Политика*, 08.04.1972, стр 7.

¹²⁸ Исто, стр 8.

¹²⁹ Исто, стр 17.

¹³⁰ Исто, 09.04.1972, стр 8.

наставља, уз посебну дозволу здравствених органа и органа реда и мира, одржава се омладински кошаркашки турнир у београдској општини Звездара.¹³¹

У воз који је ишао за Москву се задесио инцидент. Наиме, мађарски припадници полиције су ушли и ишли од купеа до купеа. Они су тражили југословенске грађане и истеривали их из воза напоље, уз објашњење: „Совјети би вас вратили са границе, ми вам само чинимо услугу”. На железничкој станици Келебија су ови људи били задржани док није наишао воз који је ишао за Суботицу, за који су им наплатили карте и у који су их укрцали.¹³² Укупан број заражених на Очној Клиници достигао је цифру од петнаест лица, највероватније заражених додиром или приликом купања (инфицирани су само очни капци). Карантини у Моровићу и Лисовачи су распуштени, а на КиМ су се појавила два нова оболела, док су две особе подлегле болести. Пошто се и даље сумња да на КиМ има још невакцинисаних, у Пећи се трага за њима. Иако засада нема ни помена о појави вариоле у БиХ, у Сарајеву ће биоскопи и спортска дешавања бити забрањени све до 15.04.1972. Амерички стручњаци који су пристигли у Југославију су дали интервју о својим искуствима у борби са епидемијом вариоле. Наиме, рани показатељ вакцинације (очно црвенило, набубрело место вакцинације) не морају значити да је особа заштићена. Тако је у савезничкој војсци у Корејском рату избила епидемија. Они такође истичу да се и неке професије (перачи веша у болницама) морају заштити међу првима, јер су они били прве жртве епидемије у Великој Британији. *"Иако сама вакцина може проузроковати неке лакше и теже последице, она је прва и последња линија заштите Вас и ваших ближњих."*¹³³

Осим америчких стручњака, у СФРЈ је било и лекара из земаља с којима се граничи (Албанија, Бугарска, Румунија, Мађарска) а који су дошли да из прве руке стекну искуство у борби с епидемијом. Поред Мађарске, и Бугарска је одлучила да забрани улаз и пролаз кроз Бугарску за Југословене.¹³⁴ Регистровани су нови случајеви на КиМ; још пет особа је заражено. У примарним карантинима (села Ратковац, Дањане, болница у Ђаковици) стање се побољшава, тако да се у селима почело с пољопривредним радовима а из болнице је

¹³¹ Политика, 09.04.1972, стр 8.

¹³² Исто, 10.04.1972, стр 9.

¹³³ Исто.

¹³⁴ Исто, 11.04.1972, стр 7.

отпуштено педесет и четири лица, педесет из карантина а четири из болнице. Покрајински штаб је издао упозорење да се трага за путницима из аутобуса регистрације ПЗ 55-13, због сумње да је њиме путовао један оболели младић. Доктор Линднер је са своје стране изјавио да се спискови вакцинисаних, ревакцинисаних и отпорних на вакцину морају боље водити.¹³⁵ У Београду се врши дезинфекција Дерматовенеролошке и Трауматолошке клинике, које ће своја врата за пацијенте отворити наредног, односно за два дана. У међувремену, хиљаду и сто тридесет грађана је добровољно донирало своју крв ради израде хипер-гмг.¹³⁶

Са Мађарском су успешно завршени преговори према којима југословенски путници могу слободно ићи за и кроз Мађарску, све док не иду у земље које путнике из Југославије не примају.¹³⁷ Мада је карантин у Бубањ Потоку испражњен, контролни пунктови на прилазима Београду ће радити још пар дана. На тим је пунктовима засад извршена вакцинација над око двадесет хиљада људи, док је од њих око осам хиљада први пут вакцинисано. У карантину "Чарапића Брест" медицинска екипа од пет људи мотри над карантинцима, осим са достављачима хране и медицинских потрепштина немају додира са светом. Осим младих лекара, на дужност се јавио и стари др Илић (83) и то већ првих дана епидемије. И даље је у току потрага за аутобусом који је побегао са контролног пункта на Ибарској магистрали.¹³⁸

Група студената из Ниша је дан и по задржана у Чопу, на мађарско-совјетској граници, и поред уредне књижице о вакцинацији, четворица су и даље у карантину. Чехословачка је забранила улаз и пролаз кроз своју територију за југословенске путнике и туристе.¹³⁹ Унутар саме СФРЈ и даље траје сукоб на релацији КиМ – Македонија, не спроводи се одлука о слободном промету робе између завађених страна. Савезни Штаб и Републичко Извршно Веће не могу да дођу до договора, иако се путем робе не може ширити епидемија.¹⁴⁰ У Љубљани је одређен карантин за ученице Више железничко-техничке школе у истом граду. Када су се ученице вратиле почетком априла, управник

¹³⁵ *Политика*, 11.04.1972, стр 7.

¹³⁶ Исто, стр 13.

¹³⁷ Исто, 12.04.1972, стр 7.

¹³⁸ Исто.

¹³⁹ Исто, 13.04.1972, стр 7.

¹⁴⁰ Исто, стр 5.

женског Дома их је вратио кућама и тиме поступио против правила, јер је онемогућио девојкама право на слободно кретање и одлазак на предавања.¹⁴¹

Затишје од седамдесет и два сата је прекинуто вестима да су се појавила четири нова случаја. И поред напора органа реда и здравствених служби нису пронађени сви путници из аутобуса којим је путовао заражени ђак. На целом КиМ ради три стотине и педесет служби на тражењу невакцинисаних особа, само у Приштини је откривено око две стотине невакцинисаних.¹⁴² Ипак је дуго најављивано отварање карантина на Трауматолошкој одложено јер је један од пацијената у карантину добио температуру. На територији града Београда је укупно три стотине и шездесет особа у карантину.¹⁴³ У Лесковцу је затворен карантин, а на КиМ и даље траје вакцинисање. Коначно се постигао договор између КиМ и Македоније и нормализован је проток робе. Задесио се инцидент на аутопуту Београд – Загреб када је камион пролетео кроз контролни пункт и том приликом је повређено пет особа. На институту "Торлак" је почело медицинско истраживање особа код којих се нису примиле вакцине ни из четвртог покушаја.¹⁴⁴

Појавио се један нови случај заразе у СФРЈ, док је четворо људи из Чачка пуштено као прездравели из болнице. Укупно се на терену налази три стотине седамдесет и осам екипа, од којих је тридесет екипа са ВМА а осамдесет се налази ван граница КиМ. Против организатора утакмице *ФК Приштина – ФК Треча* је државно тужилаштво поднело пријаву за угрожавање јавног здравља. Као последица одржавања овог спортског догађаја, шест стотина и четрдесет лица је задржано у карантину.¹⁴⁵ Из карантина у Хановеру је отпуштено последњих двадесет и шест особа, задржаних још од појаве вариоле у овом граду од стране југословенског радника.¹⁴⁶ Појава ове болести се одразила и на још један аспект живота у СФРЈ – туризам. Масовно је отказивање туриста из Велике Британије, Аустрије, обе републике Немачке за Ускршње празнике на Јадранској ривијери. У Београду и на КиМ је извршена провера вакцинисаних и ревакцинисаних пиштољем за

¹⁴¹ *Политика*, 13.04.1972, стр 6.

¹⁴² Исто, 14.04.1972, стр 7.

¹⁴³ Исто, стр 12.

¹⁴⁴ Исто, 15.04.1972, стр 7.

¹⁴⁵ Исто, 16.04.1972, стр 8.

¹⁴⁶ Исто, 17.04.1972, стр 2.

вакцинацију, задовољавајућих резултата.¹⁴⁷ Додатне екипе су из Београда упућене у Нови Пазар и Сјеницу, опремљене пиштољима и као испомаћ при провери вакцинисаних и тражењу скривених невакцинисаних.¹⁴⁸

Појавила су се два нова случаја болести на КиМ, док је један пацијент настрадао. Последњи карантинци су пуштени из карантина у селу Витомирци код Пећи. Посланици одбора за Друштвено – политичког већа Савезне скупштине за унутрашњу политику постављају једно шкакљиво питање: "Зашто је јавност обавештена са закашњењем?" Јер је ипак прво била обавештена Светска Здравствена Организација а тек касније јавност. Против четворо здравствених радника са КиМ су поднесене оптужнице: др Мрита и бабица Радосављевић због одбијања да иду на заражено подручје, а др Мустафа и др Сејдиу због напуштања угроженог подручја, кажњивог до шест месеци затвора. Насупрот томе, др Шуваковић и др Кецмановић су у Приштини одржали предавање о вариоли помоћу дијапозитива, као и о њиховим открићима – вакцинацији новорођенчади, лечењу помоћу трансфузије, документованим резултатима да је вакцина из СССР најквалитетнија...¹⁴⁹

Ејуб Хоцај, радник из Хановера, отпуштен је из болнице као прездравео и самим тим, незаразан за околину. Београдски штаб за борбу против вариоле вере тражи од здравствених установа спискове људи лечених од последица вакцинисања – око стотину лечено на Инфективној клиници, дошло се до закључка да су одрасли осетљивији од деце. Од свих лечених случајева био је мали број са нервним реакцијама, уз додатак од једне гангрене. Секретаријат Унутрашњих Послова у Призрену је поднео пријаве против аутопревозника "Косовотранс" (јер је њихов аутобус побегао контроли у Београду), директора Медицинске школе (организовао прославу матуре) и лица која су унела опаку болест у земљу.¹⁵⁰ Посланици хрватског Сабора су затражили да се саопшти истина о стању епидемије страним земљама због пада интересовања туриста за нашу земљу. Због природе епидемије (локална епидемија) Југославија је најсигурнија држава у региону – преко 90% вакцинисаних на КиМ, а око 70% у самој Хрватској. Прихваћен је њихов

¹⁴⁷ Политика, 17.04.1972, стр 7.

¹⁴⁸ Исто, 18.04.1972, стр 7.

¹⁴⁹ Исто, 19.04.1972, стр 7.

¹⁵⁰ Исто, 20.04.1972, стр 7.

предлог да се позову медицински стручњаци земаља заинтересованих за туристичку понуду који ће се уверити у ове тврдње и право стање у земљи.¹⁵¹ СЗО је такође издала саопштење у вези са епидемијом, где истиче да нема никаквих основа за страх од путовања у СФРЈ, као и да је ово епидемија са најнижим процентом смртности у Европи. Скоро сви ђаци Медицинске школе у Косовској Митровици су се пријавили за добровољно давање крви ради производње хипер-гмг.¹⁵² Једној од најтрагичнијих личности везаној за ову епидемију, пожртвованој медицинској сестри Душици Спасић ће бити одржана комеморација у Скупштини града Београда 21.04.1972.¹⁵³

Први пацијент са Инфективне клинике у Београду и тридесет и троје пацијената из болнице у Ђаковици је послато кућама. СЗО одаје признање југословенским лекарима и саопштава да је епидемија на издисају.¹⁵⁴ И наредног дана се наставља са отпуштањима, још троје из Ђаковичке болнице и један из Београда су прездравели. Чињеница да ће др Шуваковић и др Кецмановић проводе првомајске празнике ван карантина са својим породицама све говори о стању епидемије.¹⁵⁵ Најгори период епидемије је временски размак од недељу дана (18.03.-24.03.) у ком је укупно оболело седамдесет осам особа, док је јавности саопштано како је у том временском размаку заправо оболело тринаест особа. Надлежни органи су утврдили да је први случај забележен 04.03, што је заправо пет дана пре него што је медицински тим отишао у болницу у Призрену да би се утврдило о којој се болести ради. За то време, на прво на Дерматовенеролошкој а касније и на Трауматолошкој клиници је лежао мушкарац оболео од великих богиња, за кога се сматрало да болује од неких других болести. Он ће ту лежати наредних дванаест дана, до своје смрти, без тачне дијагнозе. И даље је у току потрага за "нултим" пацијентом.¹⁵⁶

Са извесним бројем држава је постигнут споразум о слободном транзиту људи и робе. Мађарска, Румунија и ДР Немачка су дозволиле југословенским путницима да путују, док Бугарска, Пољска и СССР не дозвољавају туристичке посете, а Чехословачка

¹⁵¹ *Политика*, 21.04.1972, стр 2.

¹⁵² Исто, стр 7.

¹⁵³ Исто, стр 13.

¹⁵⁴ Исто, 22.04.1972, стр 7.

¹⁵⁵ Исто, 23.04.1972, стр 8.

¹⁵⁶ Исто, 24.04.1972, стр 7.

тражи да се прво најави туристичка тура ради слања одобрења за посету исте.¹⁵⁷ Органи јавног реда и мира сумњају да је особа која је унела вирус у земљу заправо извесни хаџија из села Дањана, који је био у Ираку. До јучерашњег дана¹⁵⁸ је болест однела тридесет и четири живота, уз стотину седамдесет и три оболела. Социјално-здравствено веће је одало признања санитарском особљу ЈНА, као и њиховим колегама у цивили. На почетку епидемије СФРЈ је располагала са два и по милиона доза вакцине, а из иностранства је набављено још двадесет и седам милиона, уз седамдесет и шест литара хипер-гмг.¹⁵⁹

У СФРЈ нема новог случаја већ седам дана. Социјално-здравствено веће је дало оцену да су предузете мере у борби против епидемије биле ефикасне, али да су неке касиле (откривање присуства вариоле вере у Београду). Није само у Србији било те временске паузе. Надлежне службе у Црној Гори нису биле обавештене четири дана (14.03.-18.03.) по откривању оболелог у Плаву. Прописе који ступају на снагу у случају епидемија треба преиспитати и изменити како би се и тај аспект осавременио. У Атланту је послат узорак крви Ибрахима Хотија како би се утврдило да ли је он заиста "нулти" пацијент.¹⁶⁰ Првобитни карантини у селима Дањане и Ратковац су распуштени након проласка временског рока од четрдесет дана, као и карантини у селима Зјум и Карашинђерђ.¹⁶¹ За заштиту Београђана је потрошено око педесет милиона динара. У питање се доводи да ли ће бити исплаћене плате медицинским радницима који су учествовали у заштити грађанства. Савезни штаб уверава да ће сви трошкови бити исплаћени по редоследу приспелих фактура.¹⁶²

Аустрија и Чехословачка задржавају право да ограниче промет путника до 01.05, када ће, у зависности од ситуације, на снагу ступити нови режим. У Југославији је коначно укинута ограничење кретања, не постоје више примарна угрожена подручја.¹⁶³ Из СЗО стижу похвале од стране др Хендерсона: *"Ваша земља је пример онога што се може*

¹⁵⁷ *Политика*, 25.04.1972, стр 10.

¹⁵⁸ 24.04.1972.

¹⁵⁹ Исто, стр 7.

¹⁶⁰ Исто, 26.04.1972, стр 7.

¹⁶¹ Исто, 27.04.1972, стр 7.

¹⁶² Исто, 27.04.1972, стр 13.

¹⁶³ Исто, 28.04.1972, стр 7.

учинити да се болест брзо и ефикасно заустави!"¹⁶⁴ Када се 15.03. сазнало за присуство вариоле у Ђаковичкој болници, сви су се разбежали (остала четири пацијента и четири сестре). Прве реакције на појаву болести су биле слање др Кеџмановића и др Шуваковића у Ђаковицу, као јединих лекара у СФРЈ са познавањем болести из прве руке. Др Шуваковић је ишао толико далеко да је медицинској сестри, тек приспелој из Београда дао своју дозу хипер-гмг уз образложење да "мени не треба, нагутао сам се вируса у Индији". Уз њих су послати др Анђелковић из Савезног завода за заштиту јавног здравља и др Бирташевић са ВМА, који су активно по терену трагали за зараженима и које су прозвали "летећи доктори". Они су допринели да из првог таласа (једанаест лица) број заражених у другом таласу буде мањи него што је очекивано (деведесет лица).¹⁶⁵

Након протеклих првомајских празника, у првом изашлом броју *Политике* 03.05. је изашла вест да се последњи случај појавио чак пре три недеље.¹⁶⁶ У држави је епидемиолошка ситуација потпуно мирна – дозвољени су јавни скупови, последњи карантини се распуштају, школе су почеле са радом. Једино је још двадесет медицинских екипа из ЈНА остало на терену.¹⁶⁷ Епидемија је имала и своју добру страну – подстакла је развој науке у СФРЈ, па је тако почело истраживање гинеколога о утицају вируса вариоле вере на трудноћу.¹⁶⁸ Након што је његова мисија у земљи завршена, др Хендерсон из СЗО је позвао др Кеџмановића и др Шуваковића да пођу са њим у Бангладеш где ће заједно радити на искорењивању вариоле. СЗО је себи дала рок за искорењивање ове страшне болести до 1976.¹⁶⁹ У мотелу *1000 ружа*, доскорашњем карантину, одржан је заједнички ручак чланова Савезног штаба за борбу против вариоле вере и оних који су је победили, где је одлучено да се овај Штаб распушта.¹⁷⁰ Након застоја од месец и по дана у воденом саобраћају, у југословенске луке поново су почели да пристају бродови. Бугарска је коначно отворила своје границе ка СФРЈ¹⁷¹, а то ће наредног дана учинити и Пољска.¹⁷²

¹⁶⁴ *Политика*, 30.04.1972, стр 17.

¹⁶⁵ Исто.

¹⁶⁶ Исто, 03.05.1972, стр 5.

¹⁶⁷ Исто, 04.05.1972, стр 5.

¹⁶⁸ Исто, 05.05.1972, стр 5.

¹⁶⁹ Исто, 08.05.1972, стр 6.

¹⁷⁰ Исто, 09.05.1972, стр 14.

¹⁷¹ Исто, 10.05.1972, стр 9.

¹⁷² Исто, 11.05.1972, стр 9.

Др Кеџмановић је из болнице у Ђаковици испратио и последњег пацијента,¹⁷³ а коначан крај епидемије проглашен 23.05.1972.¹⁷⁴

¹⁷³ Исто, 19.05.1972, стр 7.

¹⁷⁴ АЈ, 672, 369-371, Седница Савезног 3333, 23.05.1972.

Карантини

Осим прве и једине одбране од вариоле вере, имунизације, у борби са епидемијом надлежне власти у СФРЈ су користиле и карантине као меру превенције. У њих би били смештани људи који су били у контакту са зараженима, али који још увек нису прошли период инкубације вируса, као и они који су били тзв. "сумњиви", имали неке симптоме али код којих се нису појавиле оспе. Ове установе су често биле на изолованим местима, удаљеним од већих насељених места. Постојале су четири врсте карантина у току ове епидемије: клинички, хотелски, сеоски и кућни. Клинички је подразумевао изолацију једног дела или целе болнице, где би заједно са пацијентима медицинска екипа која би са њима проводила време све док и последњи пацијент не би напустио карантин. Такви су били: део болнице у Новом Пазару, део болнице у Чачку, део болнице у Призрену и целе три клинике (Дермато-венеролошка, Прва хируршка и Трауматолошка) у Београду. Хотелско-пансионски је подразумевао да држава на одређени период закупи цео један објекат за потребе изолације. Неки од њих су: "Младост", "Чарапића Брест", "1000 ружа", "Бубањ Поток" и "Национал" у Београду, Новопазарска Бања крај Новог Пазара, "Хидроградња" код Чачка, па чак и основна школа у Плаву. Сеоски је подразумевао изолацију читавог сеоског атара, где је било могуће да се људи крећу и обављају пољске радове, али је комуникација ван атара била пресечена. Неки од таквих карантина су: Дањане, Ратковац, Зјум, Карашинђерђ на КиМ и Моровић у Војводини. Кућни карантине су чиниле углавном породице, којима је било забрањено да излазе из својих домова а које би свакодневно посећивале медицинске екипе. Оне не би само пружале медицинску, већ и другу помоћ, као што су доношење хране, новина, олакшавале би им ситуацију разговором...¹⁷⁵

Иако је ограничавање слободе кретања људима врло неугодно за њих у најмању руку, мора се рећи да је у овом случају било неопходно. Карантинирању су, осим обичног народа, отпор пружали и припадници медицинског особља. Заиста је било тешко било коме од њих да се на барем шеснаест дана одвоји од своје породице, да буде стављен са непознатим људима у исти смештај, а сумњајући да је неко од особа које га окружују

¹⁷⁵ *Искусства са карантинима у епидемији вариоле у Југославији 1972*, са симпозијума о вариоли, прир. Александар Здравковић и др.

потенцијално заразан или чак већ оболео. Због оваквих услова је становништво често бежало од медицинских екипа, па макар докази о контакту са зараженим били тврди као стена. У тим карантинима се одржавала стриктна и ригорозна дисциплина тестова, примања терапије (превентивне или антивариоличне, у зависности од особе), дезинфекција одеће, обуће и личних ствари, полицијског надзора, исхране и велике количине времена проведене у нади да ће све брзо проћи. Ако се у току трајања карантина деси да се неко разболи (а дешавало се), онда би се време проведено у карантину за све остале аутоматски продужавало.

У карантинима су одмах по доласку примали дозу хипер-гмг и вакцину, како би придобили ојачао имунитет. Осим тога, на дневној дози им је даван лек *марборан*, и медицинском особљу и карантинцима. Храна им је спремана у самом објекту или је допремана у објекат. На пример, Дом здравља Вождовац је 25.03.1972. наручио да се допреми педесет килограма виршли и по тридесет килограма хлеба и сенфа (вредности четири стотине деведесет седам динара и педесет пара) за потребе мотела "1000 ружа", док је за дужи временски период између 22.03. и 31.03. за карантин Дермато-венеролошке наручено три стотине тридесет килограма хлеба, девет килограма виршли, дванаест кутија зденке, килограм сенфа, стотину тридесет јаја, шест килограма саламе, стотину четрдесет и осам чаша јогурта, деведесет и пет килограма јабука, четири килограма кајмака, седам килограма прашке шунке, осамдесет и три чоколадна млека итд у износу од пет хиљада и двадесет шест динара. Осим на лекове и храну, након завршетка времена проведеног у карантину бивши становници су се жалили и на време проведено тамо и одећу и обућу која би често била уништена јаким дезинфиковањем. Тако Живорад Јовановић из села Трњане тражи надокнаду за шеснаест дана проведених у карантину и своју одећу, коју је детаљно побројао, у износу од хиљаду стотину и педесет динара. Он није био усамљен у оваквом захтеву.¹⁷⁶

Аутор даље наводи како би убудуће, у овим или сличним ситуацијама, на овом или сличним теренима, требало избегавати ову непопуларну меру заштите. Она би морала

¹⁷⁶ АЈ, 672, 369-371, Разне фактуре, 23.04.1972.

бити замењена или кућним притвором, који је најподношљивији од свих, или пак напретком у фармацији, како би се побољшали имунитет и превенција код свих грађана.¹⁷⁷

Преглед изолованих контаката по територијама и типовима карантинских установа.¹⁷⁸

Територија	Укупно у карантину	На клиникама	У хотелима	У сеоским	У кућном
Ужа Србија	5705	896	767	4042	-
АП КиМ	7830	298	-	7144	388
АП Војводина	2024	24	-	2000	-
Црна Гора	36	-	36	-	-
СФРЈ	15595	1218	803	13186	388

Из извештаја који је пристигао из ПИВ Војводине добијају се следећи подаци у вези са карантинима¹⁷⁹:

Моровић	Липовача	Палић	Болница у Суботици
2000 (62 контакта)	32	22	3

Информације о карантинима у БиХ¹⁸⁰:

¹⁷⁷ АЈ, 672, 369-371, Разне фактуре, 23.04.1972.

¹⁷⁸ Исто.

¹⁷⁹ АЈ, 672, 369-371, Извештај о стању у Војводини, недатиран.

Бијељина	Јахорина	Зворник, Власеница, Братунац
4 кућна карантина	1	124

Информација о карантинима у Словенији¹⁸¹:

Место	Број кревета	Остало
Цеље	12	Вода, струја, телефон
Копер	70	Вода, струја, телефон
Нова Горица	30-40	Вода, струја, телефон
Марибор	60	Вода, струја, телефон
Љубљана	60	Вода, струја, телефон
Крањ	Хотел <i>Покљука</i>	Вода, струја, телефон
Мурска Собота	10-30	Вода, струја, телефон
Ново Место	Пионирски дом	Вода, струја
Равне на Корошком	50	Вода, струја, телефон

У истом документу су сачувана имена и адресе привремених становника карантина у Марибору (тридесет и три особе) и у посебном изолацијском објекту Угар које се налази на око педесет километара од Љубљане (четири особе, две са КиМ).

За Хрватску и Македонију није било расположивих података.

¹⁸⁰ АЈ, 672, 369-371, Извештај о стању у БиХ, недатиран.

¹⁸¹ АЈ, 672, 369-371, Извештај о стању у СР Словенији, 30.03.1972.

Епидемија између власти и јавности

Као што је већ познато, хаџија Ибрахим Хоти је невакцинисан отишао на хаџилук у Ирак, обишао дервишка светилишта и највероватније тамо покупио вирус који је присутан у овом крају света. Вратио се у своје село, дружио се са пријатељима, рођацима и радозналцима којима је причао о свом пропутовању. Он је био примећен на пијаци у Ђаковици, када је био у контакту са већином (седам од једанаест) оболелих у првом таласу, док су остали заражени чланови његове породице. Касније је, напором милиције и испитивањем узорка крви овог хаџије утврђено да је он заправо доносилац болести у СФРЈ, иако је то негирао (вероватно плашећи се крвне освете породица жртава).¹⁸²

Прва мера заштите становништва у одбрани од великих богиња је била контрола путника који долазе или се враћају из земаља где је ова болест ендемска. Зато су и СЗО и здравствене службе СФРЈ прописале да се на хаџилук може ићи само авионом. Будући да је овај одлазак на хаџилук био специфичан на много начина (аутобус који је ишао за Турску, пребрисана вакцина која није преконтролисана, скоро без икаквих симптома хаџије) није било могуће од стране граничних органа да примете било шта нерегуларно. Осим тога, хаџија је имао благи облик па се на пијаци појавио с "гнојаницама" на лицу, које је приписао благој температури коју је имао претходних дана 18.02. и 19.02.1972. Чак и кад је оболели учитељ био на клиникама у Београду, због неискуства наших лекара у борби са великим богињама било је немогуће поставити тачну дијагнозу. Додуше, поједини лекари су и након његове смрти одбијали да поверују да се ради о вариоли. То незнање помешано са одређеном дозом неверице ће бити главни разлог зашто се епидемија открила тек након избијања другог таласа епидемије.¹⁸³

Коначно је 14.03. дошло до препознавања болести у болници у Призрену. Два дана касније, уведен је карантин за села Дањане и Ратковац, као и инфективна одељења болница у Призрену и Ђаковици.¹⁸⁴ Тада је и у Приштини дата изјава да је болест

¹⁸² Испитивање извора инфекције (индексног случаја) у епидемији великих богиња у Југославији 1972. године, са симпозијума о вариоли, прир. Слободан Борјановић и др.

¹⁸³ Организација борбе против карантинских болести у СФРЈ у светлу протекле борбе против вариоле, са симпозијума о вариоли, Ђорђе Јаковљевић и др.

¹⁸⁴ АЈ, 672, 369-371, I Седница ПИВ КиМ, 17.03.1972.

присутна на КиМ, и обавештена је СЗО. На седници ПИВ КиМ од 16.03. су усвојене следеће мере: у општинама Ораховац, Ђаковица и Призрен се уводи ванредно стање; обавезна је вакцинација ове три општине, која ће се по принципу концентричних кругова ширити на целу Метохију; треба деловати на јавност умирујуће и не подстицати панику; сви надлежни органи (здравство, милиција, војска) ће бити подређени Покрајинском штабу за борбу против великих богиња; забрањује се одлазак на служење војног рока а војницима на одсуству се продужава одсуство; треба интензивирати сарадњу са осталим републикама и обавештен је о свему Савезни секретаријат за рад и социјалну политику који ће обавестити СЗО.¹⁸⁵ На другој седници истог већа која је одржана мало касније проширен је овај списак прописаних мера: вакцинација се шири на целу територију КиМ и неопходно је да се обави што пре; неопходно је појачати контролу невакцинисаних и ревакцинисаних; здравствена служба се ставља у стање мобилности пошто је процењено да је епидемија озбиљна; ПИВ се обавезује да набави довољне количине вакцине; органима СУП-а се налаже да помажу у трагању за невакцинисанима и контактима; путовања свести на најмању меру; треба користити сва средства (новине, радио, телевизија) у обавештавању становништва; треба обезбедити снабдевање становништва и побољшати стање хигијенских услова на целом КиМ и треба подносити свакодневне извештаје ПИВ-у.¹⁸⁶

Али ПИВ КиМ није стао на овим мерама, које је проширивао како се ситуација развијала. Дана 20.03. забрањена продаја старих ствари, 21.03. је забрањено одржавање пијаца на КиМ, следећег (22.03.) да су забрањени јавни скупови без поседовања жуте књижице, о обустављању возног саобраћаја на станици Ратковац, 24.03. и 02.04. о увођењу карантина у селима Зјум односно Стари Трг, 10.04. да ће лица која после одређеног рока не дођу сама бити приведена на вакцинацију, 11.04. о одређивању времена за службене посете Инфективном одељењу у Ђаковици, 13.04. о вођењу спискова путника који саобраћају по КиМ.¹⁸⁷ Прве додатне мере су биле усмерене против ширења болести, али зато забрињава ова мера о принудном вакцинисању, која указује на то да нису сви

¹⁸⁵ АЈ, 672, 369-371, I Седница ПИВ КиМ, 17.03.1972.

¹⁸⁶ Исто.

¹⁸⁷ АЈ, 672, 369-371, Нормативна акта.

озбиљно схватали каква је ситуација, или су једноставно хтели да избегну да приме вакцину у страху од могућих компликација.

На седници СИБ-а од 22.03. је прво прочитано стање у земљи (четрнаест оболелих, оболели се шетао од болнице до болнице, активиран је механизам заштите по закону о сузбијању заразних болести) па су донете следеће одлуке: карантинирање болница у Чачку, Новом Пазару и Београду; обавезна вакцинација у тим општинама; трагање за невакцинисанима и контактима; наручују се лекови и вакцине из иностранства и земље; формира се Штаб за борбу против великих богиња; инфектолози и епидемиолози се упућују на угрожена подручја; онемогућити алармантно писање штампе и објаснити проширење вакцине мером превенције; у контактима са страним земљама и СЗО масовност вакцине оправдати као средство брзе имунизације становништва и избегавати јавне скупове и комуникацију са угроженим подручјима.¹⁸⁸ Будући да је рок имунизације који пружа вакцина приближно три године, као и то да је болест била одсутна у овим крајевима доста дуго, проценат становништва који је икад примио вакцину (ван овог рока од три године) је био мали. Прво је требало вакцинисати популацију на угроженом подручју, симултано са њим и прву линију одбране (медицинске раднике, милицију, војску) затим раднике на местима где саобраћа много људи (конобаре, кафеџије, шалтерске службенике, поштаре...). Билтени којима су Штабови обавештавали јавност били су нередовни и у прво време (до 26.03.) нису ни били објављивани услед предугих седница.¹⁸⁹ То је довело до тога да се у новинама, на радију и телевизији објављују конфузне, опречне или пак лажне вести. Те нетачне вести су се углавном односиле на број оболелих и умрлих, а мање на целокупно стање (није вариоле већ куга, колера...).¹⁹⁰ Застој у везама на релацији Штаб-медији је довео до пораста узнемирености међу становништвом које је жељно чекало информације, па је око 40% испитаника изјавило да је било јако узнемирено дешавањима. Оваква ситуација се највише испољила у периоду 22.03. до 29.03. када се по новинама могло свашта прочитати.

¹⁸⁸ АЈ, КПР II-7-а, Седница СИБ-а 22.03.1972.

¹⁸⁹ *Организација...*, са симпозијума о вариоли, Ђорђе Јаковљевић и др.

¹⁹⁰ *Радио-телевизија Београд и информисање о епидемији великих богиња*, Зборник радова саопштених на симпозијуму Епидемија вариоле у Београду 1972. године, Иван Леандров.

На наредној седници СИВ-а, којој су присуствовали и председници република и аутономних покрајина донете су следеће одредбе: тренутна ситуација захтева вакцинисање, а у жариштима и становништво околних области; да у градовима и хитним и осталим јавним службама треба вакцинацију спроводити сходно могућностима; вакцинисати и путнике у међународном саобраћају; набавка вакцина из иностранства (САД, ВБ, СССР) и од СЗО; да се утиче на становништво да не путује и да се настави трагање за контактима. Потребно је даље организовати службу која ће обавештења у виду дневних билтена преносити између савезних органа, организација, република и покрајина, као и у другом смеру.¹⁹¹ Са прослеђивањем вакцина се кренуло још од 16.03. када је прва тура кренула из Прокупља (две хиљаде бочица), да би се сутрадан разаслало још хиљаду и шест стотина бочица¹⁹². Двадесетог марта је из Лознице одаслато око пет хиљада бочица, мањи део за Београд а већи на КиМ. Од 23.03. Савезни штаб је узео на себе да дистрибуира вакцине, тако да су све дозе од тог дана слате за Београд и одатле одашиљане. Само је тога дана стигло око дванаест хиљада бочица и то са: Торлака, Пала, из Глине и из Тополнице.¹⁹³ До 26.03. је стављено на располагање Штабу седам милиона доза вакцине.

Преглед издатих количина вакцине по регионима од 15.03. до 10.04.¹⁹⁴

Косово и Метохија	3 349 006	Босна и Херцеговина	3 604 000
Србија и Војводина	8 657 290	Словенија	2 496 840
Македонија	2 063 350	Хрватска	5 349 460
Црна Гора	621 000	ЈНА	713 120

Укупан број издатих доза вакцине је 26 944 060. Велики део ових вакцина је отишао на КиМ јер је првобитна вакцина која је слата била лошег квалитета, па се морало

¹⁹¹ АЈ, КПР II-7-а, Седница СИВ-а 24.03.1972.

¹⁹² Једна бочица садржи пет стотина доза.

¹⁹³ АЈ, 672, 369-371, Белешке Савезне дирекције за резерве индустријских производа, 28.03.1972.

¹⁹⁴ Исто.

приступити ревакцинацији великог дела становништва. Осим лоше вакцине, проблеми су били и недоученост медицинског особља и мањак медицинских екипа у првих десет дана. Штавише, неке одлуке лекара донете из незнању су стварале контрапродуктивне ефекте код становништва и њихових колега. Одзив становништва на угроженом подручју је у првом таласу био 95%.¹⁹⁵ У прво време нису ни били вођени спискови вакцинације, па је и то правило проблема. У болницу у Таковици је примљена особа код које су првобитни налази били негативни, па је послата кући, али се поновним тестирањем сазнало да је ипак оболео, па се направила права потеря за њим и контактима.¹⁹⁶ Осим овог случаја, и две манекенке које су пролазиле кроз Призрен на путу за Охрид и које су биле задржане у болници због последица тровања, продужиле су свој пут. У потери за њима су ангазоване милицијске снаге.¹⁹⁷ Функције Штабова су биле: праћење и оцена стања у виду опасности, сумње и појаве вариоле; предлагање мера за спречавање односно предлагање програма мера заштите; координација, давање инструкција; усмеравање здравствене службе у спровођењу мера заштите; прикупљање информација, извештаја, контакти са штампом, припрема извештаја, планирање средстава; руковођење осталим пословима као што су снабдевање, обрада земље, сахране, одношење смећа...¹⁹⁸

На следећој седници СИБ-а су предузете следеће мере: Савезни секретаријат за рад и социјалну политику у сарадњи са Савезним секретаријатом за иностране послове морају набавити још вакцина, било из суседства било из САД или СССР-а; сви надлежни органи морају обавити изолацију жаришта а притом ићи у потрагу за невакцинисанима и контактима; да Савезни СУП изолује, а Савезни секретаријат за народну одбрану направи планове о ангажовању јединица ЈНА; да сва ИВ буду у контакту са својим штабовима око мера заштите, превенције и изолације. Закључак који се сам намеће је да у земљи и даље влада велика потреба за вакцином. Чим се помишља на ангажовање војске евидентно је да се и даље ништа не зна о даљем току епидемије, јер још увек није до краја завршен други талас епидемије (крај другог таласа 01.04.).

¹⁹⁵ АЈ, 672, 369-371, Извештај о избијању вариоле вере на КиМ, јун 1972.

¹⁹⁶ АЈ, КПР II-7-а, Информација о стању великих богиња 11.04. од 16:00.

¹⁹⁷ АЈ, 672, 369-371, Извештај о избијању вариоле вере на КиМ, јун 1972.

¹⁹⁸ АЈ, 672, 369-371, Материјалне обавезе у вези са епидемијом вариоле вере и проблеми, 11.07.1972.

Седница СИВ-а 05.04. је имала мало другачији тон од претходних. За разлику од претходних, које су готово у потпуности биле потчињене епидемији и њеном искорењивању, тек се под редним бројем тридесет и један појављује ова тема. Па се тако у наведеној тачки доносе одлуке да се: "... у вези с потребом да се у земљу увезе већа количина вакцина и хипер-гмг (30000000 вакцине и 150 литара хипер-гмг) снижава се посебна царинска такса на ове производе са 6% на 2%, с тим да одлука важи до краја 1972."; као и то да се доноси одлука да се предузме мере за неометан транспорт људи (с уредном потврдом о вакцинацији) и робе између република.¹⁹⁹ Седница СИВ-а, одржана 12.04.1972. залази у финансијски део борбе против великих богиња: додељује се Савезном секретаријату за рад и социјалну политику десет милиона динара и додељује се општини Ђаковица милион и по динара у циљу борбе против великих богиња. Образложење је следеће: у циљу одбране од епидемије основани су штабови (савезни, републички, покрајински, општински) чије функционисање и спровођење њихових мера изискује велике трошкове. Остављена је и могућност додатне финансијске стимулације наведеном Секретаријату ако епидемија постане опасност за целу државу, тј. ако угрожава три или више република.²⁰⁰ Осим трошкова, очекује се набавка следећих потрепштина:²⁰¹

Извор набавке	Количина	Вредност у динарима
Помоћ из иностранства	2 487 000 доза вакцине	-
Увоз	76,34 литра хипер-гмг	5 651 677
Увоз	155 кутија марборана	33 376,30

Засада је набављено:²⁰²

Извор набавке	Количина	Вредност у динарима
---------------	----------	---------------------

¹⁹⁹ АЈ, 672, 369-371, Седница СИВ-а 05.04.1972.

²⁰⁰ Исто, 12.04.1972.

²⁰¹ Наручено 10.04.1972.

²⁰² До 10.04.1972.

Из робних резерви федерације	999 650 доза вакцине	1 199 580
Из домаће производње	4 837 090 доза вакцине	5 602 884
Из увоза	10 000 000 доза вакцине	2 446 650
Помоћ из иностранства	11 088 500 доза вакцине	-
Свега	26 925 240 доза вакцине	10 049 114

Ово је припремљено као додатак уз ову седницу. Трошкови који су овде наведени нису коначни јер у коначан рачун нису ушли трошкови превоза, царинске таксе, као и неке друге дажбине.²⁰³ На овој седници се загазило у питање на коме ће се многа копља поломити када епидемија прође: на економском.

Постојале су три варијанте по којима би се могли исплатити сви трошкови начињени за време епидемије: све трошкове сноси федерација; све трошкове на угроженом подручју сноси федерација или пак да све трошкове осим трошкова вакцинације сноси федерација. Разлика међу цена ових трошкова није била занемарива: за прву варијанту је требало издвојити две стотине и двадесет милиона динара, за другу деведест милиона динара, а за трећу тридесет милиона динара. Међутим, ово није била коначна цифра, јер многе фактуре нису биле поднете и многи рачуни су каснили, а неки чак нису били ни урачунати у коначну цифру.²⁰⁴ На крају (октобар 1972.) је ипак одлучено да ће све трошкове до две стотине и шездесет милиона подмирити из буџета федерације, да би се 27.06.1973. усвојила коначна цифра од стотину деведесет седам милиона и четири стотине хиљада динара. По чланицама федерације би то изгледало овако: Србија 67 380 814 динара, АП КиМ 42 744 731 динар, АП Војводина 14 882 523 динара, Црна Гора 8 589

²⁰³ АЈ, 672, 369-371, Седница СИБ-а 12.04.1972.

²⁰⁴ АЈ, 672, 369-371, Материјалне обавезе у вези са епидемијом вариоле вере и проблеми, 11.07.1972.

418 динара, Босна и Херцеговина 21 762 775 динара, Хрватска 21 560 981 динар, Словенија 9 775 263 динара, Македонија 10 516 342.²⁰⁵

Седница ПИВ КиМ је протекла у нешто другачијем тону. На њој су разматрани проблеми и тешкоће у транспорту људи и робе између АП КиМ и СР Македоније. Наиме, и поред више тражења, македонски Републички штабови одбијају да пропусте људе иако имају уредну потврду о вакцинацији и не дају им да прођу административну линију. ПИВ се неколико пута позивао на седницу СИВ-а од 24.03. на којој је одлучено да се не врше сметње у протоку људи и робе између република, али се ови Штабови и даље оглушавају о те одлуке. ПИВ је принуђен да тражи од надлежних органа СИВ-а да реше овај спор.²⁰⁶ О овоме су чак и у *Политици* излазили чланци, уз пропратна уверавања високих званичника да ће ускоро бити решено (биће решено на седници 20.04.1972.). Иако је АП КиМ имала спорове и са СР Црном Гором, на састанку представника Штабова у Рожају 09.04. је у пет тачака решено да: не дозвољава се транзит људи и робе без уредне жуте књижице; роба ће се прегледати како би се онемогућио транспорт људи без потврде; због појаве вариоле у СР Црној Гори административни пут Пећ-Чакор-Морина ће бити проходан након 16.04; интензивираће се сарадња Штабова; оба Штаба ће обавестити грађане у републици односно АП о закључцима овога састанка.²⁰⁷ На дну стране извештаја пристиглог са КиМ је у доњем десном углу било исписано "*Хвала!*", што само показује о озбиљности ситуације.

Осим седница Извршних Већа, и Покрајински СУП КиМ је поднео свој извештај о насталој ситуацији за период од 17.03.-03.05. на самом почетку епидемије милиционери су радили и невакцинисани или им се није још увек примила вакцина. Примарни задаци су били: проналажење и откривање оболелих; проналажење контаката; праћење медицинских екипа и обезбеђивање карантина; омогућавање вакцинације и обезбеђивање јавног реда и мира; контрола на пунктовима и ограничавање кретања грађана; стављање на располагање средстава везе, транспорта и техничких средстава; испитивање извора заразе и

²⁰⁵ АЈ, 672, 369-371, Предлог закона за подмирење трошкова у вези са епидемијом вариоле вере, новембар 1973.

²⁰⁶ АЈ, 672, 369-371, Седница ПИВ-а КиМ, 12.04.1972.

²⁰⁷ АЈ, 672, 369-371, Седница СИВ-а, 20.04.1972.

обезбеђивање и блокада жаришта епидемије.²⁰⁸ Свакодневно је на АП ангажован у просеку две стотине педесет и осам милицајаца за обезбеђивање карантина и десет пунктова на угроженом подручју, а у просеку стотину деведесет и шест милицајаца на обезбеђивању тридесет и седам пунктова на осталим деловима КиМ. Припадници милиције су извршили укупно седам стотина и осамнаест интервенција због јавних скупова (људи су се окупљали због размене информација, ситне куповине јер су пијаце затворене), четири стотине двадесет и један пут због разних интервенција у вези са вакцинисањем (хиљаду и десет патрола), стотину шездесет и шест пружања помоћи у потрази за контактима, четрнаест привођења у карантине Зјум и Карашинђерђ... Осим тога, извршен је већи број легитимисања, пријава због супротстављања милицији, одбијања наредби Штабова, ремећења јавног реда и мира. Ово су неке од спроведених мера:²⁰⁹

Гумена палица	Физичка снага	Привођење или задржавање	Прекршајне пријаве	Кривичне пријаве	Претреси
9 лица	3 лица	50 лица	60 лица	1 лице	4 лица

Такође, вођено је више белешки о одбијању лекара да лече уредно вакцинисаног у болници у Пећи (несрећни болесник је умро); критика против власти; напада на грађане Скопља; преувеличавања броја умрлих и оболелих; о гласинама које шири дервиш из Бокије да је цела Македонија преплављена богињама које је послао Алах, али да се све крије. Средства која су стављена на располагање надлежним органима су: обезбеђивање радио веза, већи број "Токи-вокија", телефони, као и возни парк.²¹⁰

Кампањоле	"Фића"	Фијат	Фијат	Ландровер	Газик	Волга	Комби	Друга возила
4	24	4	17	5	13	2	7	2

²⁰⁸ АЈ, 672, 369-371, Извештај о раду органа унутрашњих послова, 03.05.1972.

²⁰⁹ АЈ, 672, 369-371, Извештај о раду органа унутрашњих послова, 03.05.1972.

²¹⁰ Исто.

Закључак

Анализа целокупног тока епидемије нам показује да је сам вирус унет у земљу и поред свих мера предострожности. Особа која га је унела је била без уредне потврде о вакцинацији и није подвргнута здравственој контроли иако је била у зараженом подручју. Сама зараза је касно откривена, на шта је утицало више узрочника: недовољно познавање клиничке слике великих богиња; касно обраћање заражених у неким подручјима; недовољно развијена мрежа здравствених установа, што повлачи са собом мали број лекара по глави становника (нарочито на КиМ); велики дефицит у хигијенско-епидемиолошким установама и самим тим у броју кадрова који раде у тим установама. Прописана вакцинација становништва није била поштована, па је због овога и степен колективног имунитета био нижи и тиме погодовао брзом ширењу болести. И након откривања епидемије, требало је одмах послати све расположиве снаге у угрожена подручја и спречити даље ширење у корену. Уместо тога, изгубљено је око десет дана на беспотребне седнице, а у тих десет дана (18.03.-28.03) је и комуникација са јавношћу била отежана, па је то довело до даљих компликација. Тада се почело са емитовањем полуистина преко радија и лажним вестима које је *Политика* штампала и писала извињења. Такође, средства јавног информисања нису била коришћена адекватно, јер су се преко њих могли преносити јединствени ставови који би помогли у смиривању ситуације. Вакцинација је такође била спроведена спорије него што је требало и уз извесне потешкоће: недовољан број медицинских екипа у самом старту борбе са епидемијом, слаба техника вакцинације, лош квалитет вакцине; давање опречних информација о контраиндикацијама при вакцинисању у средствима јавног информисања, што доводи до смањења броја добровољаца за вакцинацију; лоше вођење спискова вакцинисаних у почетку. Чак су се и у редовима медицинских радника појавили случајеви одбијања одласка у заражена подручја и чак бекства из истих, што се не сме догађати. Није било од помоћи ни то што су закон о ширењу заразних болести и планови по којима би требало да се поступа у овим случајевима застарели, и који ће се мењати годинама након епидемије.

Са друге стране, пожртвованост и несебичност огромне већине чланова медицинских екипа и других надлежних органа је за сваку похвалу. С малом количином вакцина и опреме, они су кренули ка угроженом подручју. Медицинске екипе које су се налазиле у зараженим подручјима су у великој већини биле из других република, а и припадници СУП-а су на почетку радили свој посао неадекватно заштићени. Не смеју се заборавити ни колоне добровољаца које су давале крв зарад производње хипер-гмг. Донације из иностранства у лековима, техници (амерички пиштољ за вакцинацију) и стручњацима су додатно убрзали заштиту становништва. У одбрану СФРЈ је стао и др Хендерсон:

"Ни у једном случају епидемије великих богиња којем сам ја присуствовао нисам наишао на такву изванредну сарадњу, такав заједнички тимски рад установа и институција које су се организовале у борби против епидемије... Морам признати са де дивим оваквом подвигу и самопрегору..."

Такође, признање је одато и на редовном заседању Скупштине СЗО у мају 1972, када је помоћник генералног секретара изнео своју оцену о епидемији:

"Југославија је ове године дала најбољи пример доследне примене међународних санитарних норми и да је њена здравствена служба у врло кратком року ликвидирала једну епидемију која је представљала велику опасност не само за Југославију, већ и за Европу."

Извори

Архив Југославије, Кабинет председника републике, II – Друштвено политичка питања

Архив Југославије, фонд 130 Савезно Извршно Веће(1971-1975), 1235-1244, 1293-1296

Архив Југославије, фонд 672 Савезни завод за здравствену заштиту, 369-371

Вечерње Новости, Београд 2017.

Време, Београд 2012.

Политика, Београд 1972.

Објављени извори

Изабрани материјали са југословенског Симпозијума о вариоли одржаног у Примоштину, 21.-24.11.1972.

Зборник радова са Симпозијума о сузбијању вариоле на подручју Београда, 14.-16.11.1972.

Литература

Стеван Ж. Баљошевић, *Велике богиње – Variolamajor, 40 година после епидемије*, Косово и Метохија 1912-2012, Косовска Митровица 2012.

Н. Бура, *Без обдукције*, Земун 2012.

К.Тодоровић, *Акутне инфективне болести*, Београд 1958.

Урош В. Шуваковић, Стеван Ж. Баљошевић, *Вариола и глобализација или први остварени планетарни циљ*, Војносанитетски преглед, Београд 2014.

Интернет странице

<https://academic.oup.com/cid/article-lookup/doi/10.1086/344062> (01.08.2017.)

<https://www.birminghammail.co.uk/news/health/smallpox-death-locked-down-birmingham-11322667.amp> (20.09.2107.)

<http://www.history.org/Foundation/journal/Spring04/warfare.cfm> (01.08.2017.)

<http://www.who.int/csr/disease/smallpox/faq/en/> (20.09.2017.)